

POLITOLÓGIA – TÉMY K MATURITÁM

ŠTÁTNE SYMBOLY SR :

- boli schválené NR SR a sú zakotvené v Ústave SR (1.hlava, druhý oddiel)
- predmety, ktoré si štát v ústave ako svoje oficiálne označenie, vychádzajú z tradícií štátu
- št. znak (červený ranogotický štít, na ktorom je strieborný dvojité kríž na strednom vyvýšenom vršku modrého trojvršia), št. vlajka (tri pozdĺžne pruhy- biely, modrý, červený, usporiadané pod sebou, na prednej strane vlajky sa v jej ľavej časti nachádza št. znak SR), št. pečať (je tvorená št. znakom, okolo ktorého je do kruhu umiestnený nápis Slovenská republika, v dolnej časti je lipový lístok, používa sa na originál Ústavy, ústavných zákonov a medzinárodných zmlúv, pečatidlo je u prezidenta), št. hymna (prvé dve slohy piesne Nad Tatrou sa blýska)

ÚSTAVA AKO NAJVYŠŠÍ ZÁKON ŠTÁTU :

ÚSTAVA- právny akt najvyššej právnej sily, upravuje princípy štátu, organizáciu verejnej moci, územnej samosprávy a základných práv a slobôd občanov. Ostatné právne normy majú vychádzať z ústavy a byť s ňou v súlade.

- ústavy môžu byť : písané – dokument, ktorý má špeciálne uzákonenie (väčšina, napr. SR, USA);
nepísané – vyvinuli sa na základe zvyku (napr. Veľká Británia)
- ústavy sú prijímané zákonodárnym zborom alebo referendum. Podľa postupu, akým je možné doceliť ústavné zmeny, rozlišujeme ústavu : flexibilnú (pružnú)- na jej zmenu stačí prijať jednoduchý zákon;
rigidnú (tuhú)- jej zmena vyžaduje ústavný zákon, t.j. súhlas ústavnej väčšiny členov parlamentu, príp. referendum.

ÚSTAVA SR

- história súvisí s existenciou rôznych št. útvarov na našom území. Môžeme rozlíšiť tri etapy nášho ústavného vývoja:

A, 1848- 1918 v rámci habsburskej monarchie – ústavy boli tzv. oktrojované (vyhlásené rozhodnutím cisára bez súhlasu ríšskeho snemu)

B, 1918- 1992 v rámci Československa– 1918 až 1920: dočasná ústava prijatá okamžite po vzniku ČSR. V roku 1920 nahradená Ústavnou listinou č. 121/ 1920 Zb., najvyšším zákonodárnym orgánom bolo dvojkomorové Národné zhromaždenie – Poslanecká snemovňa a Senát, ústava zakotvila základné práva a slobody občanov;

1939: Slovenský štát, ústava zaviedla stavovský systém, obyvateľstvo delila do 6 stavov (poľnohospodári, živnostníci,...), súčasťou ústavných zákonov so židovskými otázkami, zakotvená vedúca úloha HSĽS;

1945- 1948: po oslobodení platila ústava z roku 1920 s obmedzeniami, napr. Tri pražské dohody;

1948- 1960: Ústava 9. mája 1948 definuje Československo ako ľudovodemokratický štát, zdrojom moci ľud vedený KSČ, obsahovala aj sociálne práva (právo na prácu a na odmenu za vykonanú prácu);

1960- 1989: Socialistická ústava, ktorá vyhlásila ČSR za socialistický štát, v roku 1968 bol prijatý ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii. Po roku 1989 boli zrušené články o vedúcej úlohe KSČ, bola prijatá Listina základných ľudských práv a slobôd č. 23/1991 Zb., ústavný zákon o ČSFR č. 81/ 1990 Zb.;

C, 1993- súčasnosť: Ústava SR prijatá 1.9.1992, prešla viacerými zmenami;

Ústava SR:

- preambula, 9 hláv a 156 článkov;

Hlava I.: Základné ustanovenia- SR zvrchovaný, demokratický a právny štát, stanovuje zásady občana a štátu, št. symboly a hl. mesto SR.

Hlava II.: Základné práva a slobody- základ. ľudské práva a slobody, politické práva, práva národnostných menšín a etnických skupín, hosp. a sociál. práva a právo na súdnu a právnu ochranu.

Hlava III.: stanovuje základy hospodárstva SR, ktoré na základe Ústavy vychádza z princípov sociálnej a ekologicky orientovanej trhovej ekonomiky, upravuje postavenie Národ. banky Slovenska, Najvyššieho kontrolného úradu, definuje št.rozpočet a dane.

Hlava IV.: Územná samospráva- základom územnej samosprávy je obec.

Hlava V.: Zákonodarná moc- postavenie NR SR, stanovuje volebné obdobie, počet poslancov- 150, ich právomoci, určuje pravidlá schvaľovania zákonov, referenda.

Hlava VI.: Výkonná moc- určuje postavenie a právomoci prezidenta SR, vlády. Prezident zastupuje SR navonok, podpisuje zákony, zvoláva ustanovujúcu schôdzu NR, môže ju aj za určitých podmienok rozpustiť, vymenúva a odvoláva predsedu vlády a jej členov,...Vláda SR je vrcholným orgánom výkonnej moci. Prezident- na 5 rokov, priama voľba.

Hlava VII.: Súdna moc- definuje postavenie Ústavného súdu SR a súdov SR. Ústavný súd je nezávislým súdnym orgánom ochrany ústavnosti a rozhoduje o zhode právnych noriem s Ústavou SR, má 13 sudcov na 12 rokov. Súdny SR sú tiež nezávislé a nestranné a vykonávajú svoje rozhodnutia na všetkých úrovniach oddelene od ostatných št. orgánov.

Hlava VIII.: Prokuratúra SR a verejný ochranca práv(ombudsman)- definuje postavenie a úlohy. Úlohou prokuratúry je chrániť zákonné práva a záujmy občanov SR. Na jej čele generál. prokurátor, ktorého na návrh NR SR vymenúva a odvoláva prezident. Verejného ochrancu práv volí NR SR na 5 rokov, na neho sa občania môžu obrátiť, ak sa cítia poškodení konaním alebo nečinnosťou orgánov verejnej správy.

Hlava IX.: Prechodné a záverečné ustanovenia.

DEMOKRACIA (= vláda ľudu, z gréc. démos= ľud, kratos= vláda)

- prvá forma v gréckych mestských štátoch v 6.- 4. stor.pnl, slobodní občania sa priamo podieľali na rozhodovaní hlasovaním;

- neskoršie prejavy demokracie sa objavovali v renesancii a reformácii, ale k jej presadeniu došlo až počas boja americ. ľudu za nezávislosť a počas Veľkej francúzskej revolúcie v 2. pol. 18. storočia;

- snahy o zmenu pomerov v spoločnosti smerom k rovnosti všetkých občanov, neodňateľnosti ľudských práv a suverenity ľudu postupne viedli k presadeniu demokracie ako politického systému,

Demokracia= forma politic. zriadenia, ktorá umožňuje všetkým plnoprávnym občanom účasť na správe a riadení štátu. Je založená na princípe podriadenia sa menšiny väčšine a uznania slobody a rovnosti občanov.

ZÁKLADNÉ PRINCÍPY DEMOKRACIE :

1. princíp suverenity ľudu(ľud je jediným zdrojom moci štátu),

2. princíp parlamentarizmu(zákonodarná moc je obnovovaná cez všeobec. voľby v pravidelných intervaloch),

3. cieľom št. moci je služba občanom(štát slúži ľuďom, nie ľudia štátu),

4. princíp del'by moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu,
5. vzťah občan- štát je vymedzený právnym poriadkom (právny štát),
6. právne zakotvené základné ľudské práva a slobody,
7. pluralita politic. subjektov,
8. politic. rozhodnutia vychádzajú z vôle väčšiny, ale dbajú na ochranu menších,
9. decentralizovaná štátna správa a samospráva,
10. právo na súkromné vlastníctvo a slobodné podnikanie,
11. ochrana a sociálno- ekonomické zabezpečenie starých, chorých, nezamestnaných,
12. sloboda tlače a prejavu.

- protikladom demokracie sú totalitné politic. systémy, najmä DIKTATÚRY. Ich spoloč. znakmi sú:

1. jediná vládnuca skupina, ktorá má monopol moci,
2. jediná oficiálna štátna ideológia (svetonázor),
3. režim jednej politic. strany, ktorá vyžaduje absolútnu disciplínu,
4. kontrola všetkých oblastí individuálneho a spoločenského života,
5. použitie represívnych zložiek moci na vykonávanie kontroly nad všetkým a všetkými (cenzúra, informačná izolácia).

HLAVNÉ FORMY DEMOKRATICKEJ KONTROLY ŠTÁTNEJ MOCI:

- základné formy demokracie sú demokracia priama a nepriama (zastupiteľská).

PRIAMA DEMOKRACIA:

- priama účasť občanov na veciach verejných, v čistej forme bola len v antickom Grécku, v súčasnosti neexistuje ako ucelený politic. systém, ale zachovali sa niektoré jej prostriedky:

REFERENDUM- voliči hlasujú o závažných politic. otázkach(napr. dodatky k ústave, bežný zákon, ratifikovať medzinárod. zmluvu); - vid' Ústava SR 5.hlava

PLEBISCIT- hlasovanie o akejkoľvek otázke, napr. keď obyvateľstvo určitého územia rozhoduje o osamostatnení od daného štátu alebo o pripojení k inému štátu. Je to jednorazové rozhodnutie nezakotvené v zákone.

INICIATÍVA- právo občanov iniciovať, navrhovať zákony, resp. podnietiť vyhlásenie referenda. Občania musia spísať petíciu a zozbierať požadovaný počet podpisov.

ODVOLANIE- odvolanie reprezentantov alebo iných volených úradníkov.

-v rámci samosprávy môžu ľudia v SR rozhodovať v miestnych referendách

- referendum sa nemôže rozhodovať o základ. ľudských právach, daniach, odvodoch, št. rozpočte, vyhlasuje ho prezident, ak o to požiadajú petíciou minimálne 350 000 občanov, alebo ak sa na tom uznesie NR SR.

- typickým príkladom štátu so širokým uplatnením foriem priamej demokracie je Švajčiarsko

NEPRIAMA (ZASTUPITEĽSKÁ) DEMOKRACIA:

- občan sa zúčastňuje na politickom rozhodovaní sprostredkované, delegovaním svojho podielu moci na zvolených zástupcov, ktorí naplňujú jeho vôľu v orgánoch štátu, regiónu, obce, v súčasnosti sú všetky demokratic. systémy nepriame, najčastejšie využívanou formou sú VOĽBY. Nepriama demokracia zachováva podstatné znaky vlády ľudu:

1. rovnosť- všetci ľudia sú si rovní, každý môže byť vybraný do verejnej funkcie a vo voľbách má rovnoprávny hlas,
2. pluralita- občan má možnosť voľby, výberu medzi politic. subjektami,
3. dočasnosť- moc je zvoleným zástupcom zverená len dočasne, na isté obdobie,
4. kontrola- moc je pod kontrolou opozície v parlamente a kontrolných orgánov,
5. väčšinový princíp- platí to, o čom rozhodne väčšina.

- o modernej demokracii sa hovorí ako o pluralitne- konsenzuálnej (rozdielne spoločenské záujmy politic. strán a nátlak. skupín ústia do konsenzu, súladu v zásadných otázkach.

VOĽBY

- slobodné, pravidelne konané voľby sú základ. princípom demokracie
- parlamentné, prezidentské, komunálne(na úrovni samosprávy)
- funkcie: 1. umožňujú pokojnú zmenu vlády a riešenie politic. konfliktov;
- 2. určujú kto bude vládnuť a aká silná je jeho opozícia, zistí sa aktuálne rozloženie politic. síl v spoločnosti ;
- 3. udeľujú legitimitu parlamentu a vláde, teda oprávnenie vydávať a vykonávať zákony;
- 4. vyjadrujú mienku voličov a posilňujú občianske povedomie;
- 5. poskytujú občanom možnosť kontrolovať vládu a jej politiku.
- voľby sú demokratické ak sú SLOBODNÉ (volič má mať slobodný výber medzi politic. subjektmi, musí mať možnosť voliť slobodne a bez nátlaku), VŠEOBECNÉ (aktívne volebné právo= právo voliť a pasívne volebné právo= byť zvolený má po dovŕšení požadovanej vekovej hranice každý občan, bez ohľadu na pohlavie, národnosť, rasovú a etnickú príslušnosť,...), ROVNÉ (hlasy všetkých voličov majú rovnakú platnosť a váhu), PRIAME (voliči hlasujú priamo za politic. subjekty alebo za jednotlivých kandidátov), TAJNÉ (volič prejaví svoju politickú vôľu a priazeň politic. subjektu bez akejkoľvek kontroly hlasovania).

VOLEBNÉ SYSTÉMY:

- volebný systém je ústavou alebo zákonom stanovený spôsob volieb do zastupiteľských zborov. Sú dva základné volebné systémy:

Väčšinový(majoritný)- napr. USA, VEĽKÁ BRITÁNIA, KANADA- u krajín so stranickým systémom dvoch strán;

- voliči odovzdávajú svoje hlasy pre konkrétneho kandidáta, mandát získava ten kandidát, ktorý získal v danom obvode najväčší počet hlasov. Využívajú sa jednomandátové volebné obvody, ktorých počet zodpovedá počtu poslaneckých mandátov v parlamente.

- výhody: systém umožňuje ľahšie vytvoriť parlamentnú väčšinu, lebo do parlamentu sa dostane len niekoľko politic. strán(často len dve), vláda je stabilnejšia, pretože nie je odkázaná na koalíčné rokovania a podporu iných strán. Občania poznajú kandidáta, ktorého zvolia, ten má tak väčší pocit zodpovednosti voči svojim voličom.

- nevýhody: zvolený parlament nedostatočne odráža skutočné rozloženie politic. síl v krajine, pretože nezohľadňuje voľbu spoločenských mešín a je nepriaznivý pre novovzniknuté polit. strany.

Pomerný(proporcionálny)- väčšina krajín Európy(BELGICKO, NÓRSKO, ŠPANIELSKO, ŠVAJČIARSKO, SR, ...);

- v tomto systéme zodpovedá rozdelenie poslaneckých mandátov percentu odovzdaných hlasov, jednotlivé politické strany získajú v zastupiteľskom orgáne taký počet kresiel, aký zodpovedá podielu hlasov získaných vo voľbách. Voliči pri voľbách neodovzdávajú svoje hlasy priamo kandidátom, ale kandidátskym listinám politic. strán. Mandáty získavajú kandidáti politic. stránv tom poradí, v akom boli uvedení na kandidátskych listinách.

- výhody: systém vernejšie zobrazuje rozloženie politic. strán v krajine, umožňuje presadenie aj menších strán, uľahčuje vytváranie nových politic. strán.

- nevýhody: volič volí kandidátske listiny, politická moc sa triešti, často vznikajú menej stabilné koalíč. vlády, spojenie medzi poslancom a jeho volebným obvodom nie je úzke, pri rozhodovaní sa riadi viac záujmom svojej strany;

KVÓRUM= percentuálna hranica, ktorú musí politic. strana prekročiť, aby získala poslanecké mandáty(3%- 5%, v SR je to 5%).

Kombinovaný – napr. v ČR sa parlament skladá z dvoch komôr- Poslaneckej snemovne a Senátu. Poslanci Poslaneckej snemovne sú volení na základe proporčionálneho voleb. systému, senátori na základe väčšinového.

- priamy spôsob volieb- volič volí št. reprezentantov svojím hlasom;

- nepriamy spôsob volieb- občan sa priamo nezúčastňuje na voľbách, je zastúpený 2 spôsobmi: buď poverí osobu, ktorá bude v jeho mene voliť(USA- volitelia volia prezidenta), alebo ho zastupuje orgán št. moci, ktorý si už predtým zvolil(napr. členov Spolkovej rady nemeckého parlamentu volia členovia vlád jednotlivých krajín Nemecka);

PARLAMENTNÉ VOĽBY:

- občania volia na základe kandidátnych listín, politické strany musia dodať tieto listiny Ústrednej volebnej komisii najmenej 65 dní pred voľbami. Hlasovacie lístky zabezpečuje Ministerstvo vnútra a voliči ich musia dostať najmenej 30 dní pred voľbami Výsledky volieb spracováva Štatistický úrad SR. Mandáty na základe výsledkov volieb prideliuje Ústredná volebná komisia. Územie SR tvorí jeden volebný obvod. Volebné okrsky sa tvoria obvykle tak, aby zahŕňali asi 1000 obyvateľov. Voľby do NR SR sa konajú v jeden deň, od 7. do 18. hodiny. Za poslanca môže byť zvolený každý občan, ktorý v deň volieb dovŕšil 21 rokov a má trvalý pobyt v SR. Voliči, ktorí sa v deň volieb nebudú nachádzať v mieste trvalého pobytu, môžu požiadať o vydanie voličského preukazu a s ním môžu voliť v ktoromkoľvek voleb. okrsku na území SR. Ústavný súd môže vyhlásiť voľby za neplatné alebo zrušiť výsledok volieb. Predseda NR SR následne do 30 dní od uvedenia nálezu Ústavného súdu v Zbierke zákonov vyhlási nové voľby.

PREZIDENTSKÉ VOĽBY:

- prezident je v SR volený priamo občanmi, voľby vyhlasuje predseda NR SR, volebné okrsky sa tvoria podobne ako pri parlamentných voľbách, právo byť zvolený za prezidenta má každý občan SR, ktorý v deň volieb dosiahol vek 40 rokov, tá istá osoba môže byť zvolená najviac v dvoch po sebe nasledujúcich obdobiach, funkčné obdobie prezidenta je 5 rokov. Kandidáta navrhuje najmenej 15 poslancov NR SR alebo občania, ktorí v prospech kandidáta zozbierajú v petícii 15 000 podpisov. Za prezidenta je zvolený ten kandidát, ktorý získa nadpolovičnú väčšinu hlasov , ak ani jeden kandidát ju nezíska, predseda NR SR vyhlási druhé kolo volieb, ktoré sa uskutoční do 14 dní. Do druhého kola postupujú dvaja najúspešnejší z kola prvého. Víťazom druhého kola je ten, kto získa väčšinu hlasov zúčastnených voličov.

VOĽBY DO SAMOSPRÁVNÝCH KRAJOV:

- samosprávny kraj- vyšší územný celok(VÚC)- je samostatný územný samosprávny a správny celok;

- SR má 8 samosprávnych krajov, z ktorých každý má svoje vlastné orgány volené občanmi žijúcimi na ich území. Občania volia zastupiteľstvo samospráv. kraja a predsedu samospráv. kraja(župana). Právo voliť majú všetci občania SR a cudzinci, ktorí majú trvalý pobyt v obci na území samospráv. kraja a dovŕšili 18 rokov. Poslanci zastupiteľstva a predseda kraja sú volení v priamych voľbách. Počet voleb. obvodov sa v každom kraji určuje osobitne pomerným spôsobom, spravidla 1 poslanec na 12 000 až 15 000 obyvateľov. Pre potreby voľby predsedu tvorí každý kraj jednomandátový volebný obvod. Na post župana môže kandidovať každý občan, ktorý dosiahol vek 25 rokov a má trvalý pobyt v príslušnom kraji.

VOĽBY DO ORGÁNOV SAMOSPRÁVY OBCÍ:

- podobne ako pri VÚC, právo zúčastniť sa na voľbách majú občania od 18 rokov a majú trvalý pobyt v danej obci. Voľby vyhlasuje predseda NR SR, občania v nich volia obecné (mestské) zastupiteľstvo a starostu(primátora). Minimál. vek na starostu je 25 rokov. Volebné obvody sa tvoria pomerne k počtu obyvateľov. Na úrad starostu(primátora) môže

každá politic. strana nominovať len jedného kandidáta. Kandidovať môžu aj nezávislí kandidáti. Za poslancov sú zvolení tí, ktorí získajú v danom obvode najviac hlasov, za starostu ten, ktorý získa najvyšší počet hlasov vo všetkých volebných obvodoch.

- volebné obdobie je 4 roky
- silný starosta- priamo volený voličmi
- slabý starosta- volený zastupiteľstvom, ktoré zvolili voliči obce

ŠTÁTNY REŽIM:

- režim fungovania štátnej moci a súhrn metód štátnej regulácie spoločnosti
- rozlišujeme demokratický, nedemokratický a kombinovaný štátny režim
- DEMOKRATICKÝ ŠT. REŽIM- zaručuje obyvateľstvu určitý rozsah práv a slobôd, právne fixovaných a štátom aj ochraňovaných.
- NEDEMOKRATICKÝ ŠT. REŽIM- nepriznáva obyvateľstvu základné práva a slobody, v štáte neexistuje právny režim, metódy realizácie štátnej moci sú väčšinou mimoprávne a často aj nezákonné, vyznačujú sa ľubovôľou štátnych orgánov.
- KOMBINOVANÝ ŠT. REŽIM- vyznačuje sa jednotlivými prvkami demokratizmu, ktoré prenikajú do pôvodne nedemokratického režimu a získavajú v ňom trvalé miesto(tlakom mas zdola, alebo reformami zhora).

POLITICKÝ SYSTÉM:

- predstavuje podsystem celej spoločnosti, pomáha zabezpečovať jej integritu, uchovať stabilitu režimu a rovnováhu
- skladá sa z inštitucionálnych zložiek (občianske združenia, politické hnutia, strany, legálne, nelegálne nátlakové skupiny+ štát so svojím zložitým systémom inštitúcií), regulatívnych prvkov(ústava, právne zákony, normy, oficiálne predpisy a nariadenia= inštitucionalizované prvky, morálka, kultúrne tradície, modely správania sa,...= neinštitucionalizované prvky), ideologické prvky(odzrkadľujú prevládajúce ideológie, politické vedomie a politickú kultúru)

NÁROD:

- spoločenstvo ľudí so spoločným jazykom, hlásiacich sa k rovnakým národným tradíciám a záujmom, ktorých spája pocit národnej spolupatričnosti. Vzniku národa predchádza etnická jednotka= národnosť. Je charakterizovaná spoločným jazykom, vierou, zvyklosťami(národnosť je tiež príslušnosť k určitému národu). :národnú príslušnosť získava človek narodením, prijatím určitého životného štýlu a môže ju získať po vlastnom rozhodnutí aj priznaním štátneho občianstva.
- ŠT. OBČIANSTVO= plnoprávne členstvo v danom štátnom útvare na území štátu, získať ho možno narodením, osvojením, určením otcovstva, nájdením na území SR, prehlásením, udelením, stratiť ho možno prehlásením, získaním cudzieho št. občianstva, smrťou občana.
- NÁRODNOSTNÁ MENŠINA= spoločenstvo občanov žijúcich na území určitého štátu, ktorí sa odlišujú od väčšiny obyvateľov etnickým pôvodom, jazykom, kultúrou, tradíciami. Jej príslušníci sa hlásia k inej národnosti a usilujú sa o zachovanie a rozvoj svojbytnosti svojho národa. Demokratické štáty uznávajú rovnosť rás a ich zákony nesmerujú k diskriminácii príslušníkov akejkoľvek rasy či etnika. Národnostné zloženie SR- národnosti: slovenská, maďarská, rómska, rusínska, ukrajinská, česká, nemecká, poľská, iné
- xenofóbia, rasizmus

ĽUDSKÉ PRÁVA

- sú to práva fyzických osôb, ktoré vyplývajú z príslušnosti k ľudskému rodu. Týkajú sa rôznych oblastí, v ktorých jedinec nemá podliehať kontrole štátu, pokiaľ zároveň rešpektuje zákony. Vychádzajú z ľudskej prirodzenosti a princípov humanity. Patria tu napr. právo na život, osobnú slobodu, rovnosť ľudí...

SLOBODA- stav bytosti konajúcej len zo svojej vlastnej vôle, sloboda jednotlivca je obmedzená slobodou a právami ostatných ľudí.

- ľudské práva sú univerzálne (platné pre všetkých), nezrušiteľné a neodňateľné, nepremlčateľné (človek o ne nemôže prísť tým, že ich neuplatňuje), človek sa ich nemôže vzdať.

- tri generácie ľudských práv: práva 1. generácie- občianske a politické práva
práva 2. generácie – hospodárske, sociálne a kultúrne práva
práva 3. generácie – práva solidarity

- zásadným dokumentom, ktorý upravil ľudské práva, bola Všeobecná deklarácia ľudských práv OSN prijatá v roku 1948. V roku 1950 bol uzatvorený Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a slobôd, ktorý je základným dokumentom európskeho systému ochrany ľudských práv. Na dodržiavanie dohliadajú Európska komisia pre ľudské práva, Európsky súd pre ľudské práva, ktorých vznik iniciovala Rada Európy (sídlo v Štrasburgu). S Radou Európy súvisia aj dva dôležité dokumenty v oblasti ľudských práv: Rímska dohoda (1950), Európska charta sociálnych práv (1961).

- dôležitý dokument v oblasti ľudských práv je Dohovor o právach dieťaťa :

1. zásada: Dieťaťu náležia všetky práva tejto deklarácie a majú na ne nárok všetky deti bez výnimky.
2. zásada: Dieťa má osobitné právo na telesný a duševný rast a rozvoj zdravým a normálnym spôsobom, slobodne a dôstojne.
3. zásada: Dieťa má právo na meno a právo patriť do nejakého štátu.
4. zásada: Dieťa má právo na osobitnú starostlivosť a ochranu, má právo na dobrú stravu, bývanie a zdravotnícke služby.
5. zásada: Dieťa má právo na osobitnú starostlivosť, ak je akýmkoľvek spôsobom zdravotne postihnuté.
6. zásada: Dieťa má právo na lásku a pochopenie, predovšetkým u svojich rodičov a rodiny, ale aj od štátu, ak týto nemôžu pomôcť.
7. zásada: Dieťa má právo chodiť do školy, má právo na hru a na rovnaké možnosti sa rozvíjať a možnosti učiť sa zodpovednosti. Rodičia majú osobitnú zodpovednosť za vzdelávanie a výchovu dieťaťa.
8. zásada: Dieťa má právo vždy byť medzi prvými, komu treba pomôcť.
9. zásada: Dieťa má právo na ochranu proti krutosti a zneužívaniu (nesmie vykonávať takú prácu, ktorá by prekážala jeho telesnému a duševnému rozvoju, nesmie pracovať, kým nedosiahne určitý minimálny vek a nesmie pracovať vtedy, keď by to ohrozovalo jeho zdravie a jeho mravný a telesný vývin).
10. zásada: Dieťa treba učiť tolerancii a priateľstvu voči všetkým ľuďom.

- Detský fond OSN – Unicef

Ústava SR – v roku 1991 bola prijatá Listina základných práv a slobôd, neskôr zakotvená v ústave. hlavný text Listiny sa skladá z preambuly a 6 hláv, ktoré na seba logicky a obsahovo nadväzujú. V našej ústave sú základné práva v druhej hlave: 1. oddiel- Všeobecné ustanovenia. 2. oddiel- Základné ľudské práva a slobody. 3. oddiel- Politické práva. 4. oddiel-

Práva národnostných menšín a etnických skupín.5. oddiel- Hospodárske, sociálne a kultúrne práva.6. oddiel- Právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva.7. oddiel- Právo na súdnu a inú právnu ochranu.8. oddiel- Spoločné ustanovenia k prvej a druhej hlave.

- najvýznamnejším orgánom OSN, ktorý sleduje dodržiavanie ľudských práv, je Komisia pre ľudské práva (sídlo v Ženeve)
- o ochranu ľudských práv dbajú aj nezávislé organizácie, najznámejšou je Amnesty International
- Listina základných práv a slobôd je k dispozícii na www.zbierka.sk
- vedieť orgány OSN, RADY EURÓPY, EURÓPSKEJ ÚNIE, ktoré sa zaoberajú ochranou ľudských práv

PRÁVNÝ SYSTÉM A ZÁKONNOSŤ

- právo: súbor noriem, vydaných a uznaných štátom, ktoré sú spoločensky záväzné a ich zachovanie je vynucované štátnou autoritou. Tieto normy regulujú správanie spoločností. Pomocou zákazov, príkazov a povolení určujú, aké má byť správanie v spoločenských vzťahoch. Pokiaľ sa niekto od právne žiadaného správania odchyli, je mu orgánom štátnej moci uložená sankcia.
- morálne hodnoty: ideálne ciele ľudského konania
- právna norma: záväzné a všeobecné pravidlo správania sa, ktoré je vyjadrené osobitnou, štátom uznanou formou (nariadenie, zákon, vyhláška), jeho dodržanie je štátnou mocou vynútiteľné
- právny systém: právo zahŕňa široký okruh spoločenských oblastí a vzťahov, preto sa právny poriadok systematicky člení do rôznych kategórií podľa spoločných rysov a princípov. Zvyčajne sa delí na : medzinárodné a vnútorné právo, verejné a súkromné právo, hmotné právo, procesné právo.
- právna sila: vlastnosť právnej normy, ktorá ju robí nadradenou nad inú právnu normu, podľa stupňa právnej sily delíme právne akty na 1. prvotné (primárne, originálne)- ústava, ústavné zákony a zákony; 2. druhotné (sekundárne, odvodené)- nariadenia vlády, vyhlášky ministerstiev, vyhlášky obcí, ...

PRÁVNÁ OCHRANA – ORGÁNY PRÁVNEJ OCHRANY

- štát vytvoril určitý kontrolný systém, ktorý sa v prípade porušenia zákona usiluje o opätovné obnovenie právneho stavu
- sudy: zriadené štátom ako nestranné a nezávislé inštitúcie na ochranu práva;
- podľa povahy vecí, ktoré sú pred súdom prerokovávané- tri základné typy súdov: civilné, trestné, vojenské.
- sústava súdov: Najvyšší súd, všeobecné sudy (krajské, okresné), špeciálny súd. Samostatnú súčasť súdnej organizácie predstavuje Ústavný súd. Sudcovia rozhodujú v senátoch.
- prokuratúra: štátny úrad, ktorý sa okrem súdov významne podieľa na právnej ochrane- chráni práva a zákonom chránené záujmy fyzických a právnických osôb a štátu. Podstatou činnosti prokurátora je oblasť trestného konania: má rozhodujúcu úlohu v prípravnom konaní, v mene štátu podáva obžalobu a pri súde zastupuje štát. Máme Generálnu prokuratúru, krajské prokuratúry, okresné prokuratúry a vojenské obvodné prokuratúry.
- advokáti, komerční právnici (najmä vo veci podnikateľskej činnosti), notári, daňoví poradcovia, verejný ochranca práv (nezávislý orgán právnej ochrany).

OBČIANSKE PRÁVO

- upravuje vzájomné vzťahy medzi občanmi navzájom, fyzickými a právnickými osobami a medzi nimi a štátom. Stanovuje pravidlá vlastníckych pomerov a vzťahy vyplývajúce z práva na ochranu osobnosti. Základným prameňom je Občiansky zákonník. Občianske súdne konanie je právom stanovený postup pre rozhodovanie sporov v súkromnoprávnej oblasti, riadi sa Občianskym súdnym poriadkom. Účastníkmi konania sú navrhovateľ (žalobca) a odporca (žalovaný). Môže ísť o veci osobného vzťahu (rozvod, spôsobilosť na právne úkony, vyhlásenie za mŕtveho,...), o plnenie, ktoré vyplýva zo zákona alebo právneho vzťahu (platba za dodaný tovar, pokuta, náhrady škody,...), o určenie, či existuje právny vzťah alebo právo (určovacia žaloba, napr. či bola zmluva platne uzatvorená). V samotnom konaní rozhoduje súd rozsudkom, prípadne uznesením. Proti rozhodnutiu súdu možno uplatniť opravné prostriedky : – riadne (odvolanie)- pokiaľ rozhodnutie nenadobudlo právoplatnosť;
– mimoriadne (obnova konania, dovolanie)- po nadobudnutí právoplatnosti rozhodnutia

NADOBUDNUTIE VLASTNÍCTVA:

- dedičstvom, darovaním, kúpou, rozhodnutím štátneho orgánu alebo inou právnou skutočnosťou. Moment nadobudnutia: 1. ak ide o hnutelné veci, tak momentom nadobudnutia je odovzdanie veci, dojednaním výhrady vlastníctva;

2. ak ide o nehnuteľnosti, tak len písomnou formou a vlastnícke právo sa nadobúda rozhodnutím katastrálneho úradu o vklade.

DEDENIE: rieši prechod majetku zosnulej osoby (poručiteľa) na pozostalé osoby (dedičov)
- dedí sa dvoma spôsobmi: zo závetu (prvotný dokument pre dedičské nástupníctvo, závet môže človek napísať vlastnou rukou- a vlastnoručne podpísať, alebo zriadiť za účasti svedkov, či vo forme notárskej zápisnice- vlastnoručne podpísať. Závetom sa ustanovujú dedičia, prípadne ich podiely, veci a práva, ktoré im majú pripadnúť. Neplnoletí potomkovia musia zdediť aspoň toľko, koľko im priznáva zákon, dospelí, plnoletí potomkovia aspoň polovicu dedičského podielu zo zákona. Závet sa ruší neskorším platným závetom, odvolaním závetu alebo zničením listiny, na ktorej bol napísaný.)

zo zákona (pokiaľ neexistuje závet, nastupujú dedičia daní
zákonom, dedí sa postupne v štyroch skupinách- najskôr rovným podielom manžel/manželka poručiteľa a jeho/jej deti, prípadne deti detí. Pokiaľ po zomretom nezostali žiadne deti, dedí druhá skupina- manžel/manželka- polovicu majetku, rodičia zomretého a tí, ktorí s ním žili aspoň rok pred smrťou v spoločnej domácnosti. V tretej skupine dedia súrodenci zomretého a tí, ktorí s ním žili v spoločnej domácnosti, v štvrtej prarodičia poručiteľa, príp. ich deti.)
- potomka je možné za určitých okolností vydediť: ak neposkytne poručiteľovi potrebnú pomoc v chorobe či v starobe, ak neprejavuje o poručiteľa záujem, ak bol odsúdený za úmyselný trestný čin minimálne na jeden rok, ak vedie neusporiadaný život (napr. alkoholik)
- vydedenie sa týka len prvej skupiny
- ak je dedič neznámy, alebo sa nevie, kde žije súd ustanoví takémuto dedičovi opatrovníka a vyzve ho vyhláškou, aby dal v stanovenej lehote o sebe ten dedič vedieť. Ak sa v stanovenej lehote nedostaví, tak sa pri prejednaní dedičstva na neho neprihliada. Ak sa však neskôr dozvie, že mal dediť, tak môže cez súd dedičstvo vymáhať od toho, kto miesto neho dedil.
- dedič zodpovedá aj svojim majetkom za náklady pri pohrebe a za dlhy do hodnoty dedičstva.

Záväzkové právo- vzniká z právnych úkonov, najmä zo zmlúv. Z platného záväzku je dlžník povinný niečo dať, konať, niečoho sa zdržať alebo niečo trpieť a veriteľ je oprávnený to od neho požadovať. Záväzky zanikajú skorým a riadnym splnením, príp. dohodou.

ZMLUVY:

1. KÚPNA ZMLUVA – predávajúcemu vznikne povinnosť odovzdať kupujúcemu predmet kúpy, kupujúcemu povinnosť predmet kúpy prevziať a zaplatiť zaň predávajúcemu dohodnutú sumu (napr. predaj v obchodoch, kúpa nehnuteľnosti,...). Je upravená v Občianskom a Obchodnom zákonníku. Predmet kúpy- napr. veci určené druhovo, bytové a nebytové priestory, prírodné sily, ktoré sú ovládateľné (voda, elektrina, plyn), cenné papiere, predmetom nemôžu byť peniaze. Forma kúpnej zmluvy nie je upravená, zákon udáva 3 skupiny, kedy musí byť písomná forma (1. prevod nehnuteľnosti, 2. tam, kde to ustanovuje zákon, 3. ak si to účastníci zmluvy dohodli). Vlastnícke právo sa pri hnutelných veciach nadobúda momentom odovzdania, pri nehnuteľnostiach sa vlastnícke právo nadobúda až pri povolení vkladu v katastri nehnuteľností.

2. ZÁLOŽNÁ ZMLUVA – musí mať písomnú formu, záložca je dlžníkom, podľa záložnej zmluvy tento dlžník poskytuje tomu, komu je dlžný zálohu. V rátením, splatením, vyrovnaním dlhu zo strany dlžníka voči veriteľovi, záložné právo zaniká. Záloh= vec hnutelná a nehnuteľná. Použitie pri kúpe nehnuteľností, pôžičke alebo pri úvere z banky a pod.

3. ZMLUVA O DIELO – ten, komu bolo dielo (výsledok určitej činnosti, ktorý je hmotne uchopiteľný) zadané (zhotoviteľ), sa zaväzuje objednávateľovi, že dielo za dohodnutú sumu na svoje nebezpečenstvo vykoná.

4. NÁJOMNÁ ZMLUVA – prenajímateľ prenecháva za odplatu nájomcovi vec, aby ju dočasne (na dohodnutú dobu) užíval; nájomca platí nájomné určené zmluvou (obzvlášť dôležitá je zmluva o nájme bytu).

5. POISTNÁ ZMLUVA – poisťovateľ sa zaväzuje poskytnúť v dohodnutom rozsahu plnenie, ak nastane náhodná udalosť (poistná udalosť, napr. dopravná nehoda, zranenie), poistenec je povinný platiť poistné; poistiť možno majetok (pre prípad jeho poškodenia, straty, odcudzenia,...), fyzickú osobu (pre prípad zranenia, smrti,...) alebo zodpovednosť za škodu; osobitným druhom poistenia je sociálne poistenie – verejnoprávne poistenie občanov pre prípad choroby, úrazu, staroby a pod.

– darovacia zmluva, zmluva o pôžičke, zmluva o ubytovaní, zmluva o preprave osôb a nákladu, zmluva o vklade, zmluva o obstaraní zájazdu, pracovná zmluva, zakladateľská zmluva

RODINNÉ PRÁVO

– upravuje vznik a zánik manželstva, vzťahy medzi manželmi, rodičmi, deťmi a ďalšími príbuznými a právne vzťahy pri náhradnej rodinnej výchove detí. Právo upravuje len jadro rodiny, tvorené spoločenstvom ženy, muža a detí, obvykle žijúcich v spoločnej domácnosti. Takáto forma rodinného spolužitia je základnou jednotkou spoločnosti. Členovia rodiny si navzájom poskytujú citovú, morálnu a materiálnu pomoc a starajú sa jeden o druhého.

MANŽELSTVO – trvalé spoločenstvo ženy a muža založené zákonom stanoveným spôsobom, ktorého hl. účelom je založenie rodiny a riadna výchova detí. Uzatvára sa na základe slobodného súhlasného prehlásenia muža a ženy, že spolu vstupujú do manželstva. Toto prehlásenie musia urobiť verejne v prítomnosti dvoch svedkov. Zákonom povolené sú dve formy uzatvorenia manželstva : občianske- prehlásenie pred št. orgánom

cirkevné- pred predstaviteľom štátom registrovanej cirkvi

Podmienky uzatvorenia manželstva:

- snúbenci si vyberú, či budú užívať spoločné priezvisko jedného z nich, svoje doterajšie priezviská, alebo obe; prehlásia, ktoré z priezvisk bude priezviskom spoločných detí;
- musia dopredu poznať svoje charakterové vlastnosti a svoj zdravotný stav a prehlásiť, že im nie sú známe žiadne okolnosti vylučujúce manželstvo (napr. existencia iného manželstva alebo priamy príbuzenský vzťah medzi nimi ñ;
- musia byť starší ako 18 rokov, aby bola zaručená ich fyzická a morálna vyspelosť, výnimočne môže súd povoliť uzatvoriť manželstvo aj neplnoletým osobám starším ako 16 rokov;
- manželstvo môžu uzatvoriť len osoby opačného pohlavia; právny vzťah medzi homosexuálmi, tzv. registrované partnerstvo, nie je v SR právne zakotvené;

Muž a žena majú v manželstve rovnaké práva a povinnosti. Sú povinní žiť spolu, byť si verní, vzájomne rešpektovať svoju dôstojnosť, spoločne sa starať o deti a vytvárať zdravé rodinné prostredie. Pokiaľ muž a žena žijú v spoločnej domácnosti, avšak bez uzavretia manželstva, označujú sa ako druh a družka.

K zániku manželstva dochádza smrťou jedného z manželov, prípadne prehlásením manžela/manželky za mŕtveho alebo rozvodom. Rozviesť manželstvo môže len súd.

PRÁVA A POVINNOSTI ÚČASTNÍKOV RODINNOPRÁVNÝCH VZŤAHOV

Členovia rodiny majú predovšetkým vyživovaciu povinnosť, ktorá spočíva v poskytovaní finančných a iných prostriedkov tomu, kto nie je schopný zabezpečiť si základné životné

potreby sám, ide najmä o vyživovaciu povinnosť rodičov voči deťom. Deti majú vyživovaciu povinnosť voči rodičom, ak si nedokážu svoje potreby zabezpečiť sami. Vyživovacia povinnosť existuje aj medzi manželmi navzájom. Pokiaľ si osoba neplní svoje vyživovacie povinnosti, môže ich stanoviť a vymáhať súd.

Rodičovská zodpovednosť ďalej zahŕňa starostlivosť o zdravie, citový, rozumový a mravný vývoj maloletého dieťaťa, zastupovanie maloletého dieťaťa pri právnych úkonoch, riadne spravovanie majetku dieťaťa. Narodením dieťaťa vzniká jeho príbuzenský vzťah k rodičom, ktorí majú rozhodujúcu úlohu vo výchove detí, rodičia sú povinní chrániť záujmy dieťaťa, riadiť jeho konanie a dohliadať na neho. Majú právo používať primerané výchovné prostriedky, ale tak, aby neohrozili jeho zdravie či dôstojnosť. Dieťa žijúce v spoločnej domácnosti s rodičmi je povinné v rámci svojich možností im pomáhať, ctiť ich.

Ak si rodičia neplnia svoje povinnosti voči deťom a riadna výchova dieťaťa je ohrozená, môže orgán sociálno- právnej ochrany detí alebo súd vykonať opatrenia, aby sa stav napravil:

A, napomenie dieťa, rodičov a osoby, ktoré riadnu výchovu narušujú;

B, stanoví nad dieťaťom dohľad a uloží dieťaťu obmedzenia (napr. zákaz návštevy nevhodných podnikov a zábav);

C, zverí dieťa do výchovy inej osoby (prednostne príbuznému, napr. starým rodičom).

NÁHRADNÁ RODINNÁ STAROSTLIVOSŤ

- zákonnými zástupcami dieťaťa sú jeho rodičia, ktorí nesú zodpovednosť za jeho výchovu a hmotné zabezpečenie. Sú prípady, keď sa rodičia o dieťa starať nemôžu, či už zavinene, alebo nezavinene. V takomto prípade preberá starostlivosť o dieťa štát. Rodinné právo definuje niekoľko spôsobov, ako sa o dieťa v takomto prípade postarať:

OPATROVNÍCTVO- je vymedzené súdom v prípade stretu záujmov rodičov a detí, súrodencov, ohrozenia majetkových záujmov dieťaťa alebo z iných dôvodov. Opatrovník má práva a povinnosti len v záležitostiach, ktoré určí súd.

PESTÚNSKA STAROSTLIVOSŤ- dieťa je zverené do starostlivosti fyzickej osoby (pestúna), ktorá dostáva od štátu príspevok na úhradu potrieb dieťaťa a odmenu za prácu pestúna. Ten je oprávnený rozhodovať o bežných záležitostiach dieťaťa. Táto starostlivosť trvá do dosiahnutia plnoletosti dieťaťa. Dieťa v pestúnskej starostlivosti nepreberá priezvisko pestúna, ani sa nemenia právne vzťahy s pokrvnými rodičmi.

OSVOJENIE (adopcia)- právne vytvorené rodinné puto. Medzi osvojiteľom a osvojencom vzniká rovnaký pomer, aký je medzi rodičmi a deťmi, a zanikajú príbuzenské vzťahy k pôvodnej rodine. Osvojitelia preberajú rodičovskú zodpovednosť pri výchove osvojeného dieťaťa a osvojenec preberá ich priezvisko.

ÚSTAVNÁ VÝCHOVA- využíva sa v prípade, keď je výchova dieťaťa vážne ohrozená alebo narušená a nie je možné nájsť iné výchovné opatrenia. Musí byť nariadená súdom a trvá do plnoletosti dieťaťa.

PRACOVNÉ PRÁVO

- upravuje vzťahy medzi zamestnancami a zamestnávateľmi, podmienky vzniku, trvania a zániku pracovného pomeru. Je zakotvené v Zákonníku práce.

Vznik prac. pomeru: 1. podpisom pracovnej zmluvy
2. voľbou
3. vymenovaním

- vznik pracovného pomeru sa viaže ku dňu, ktorý je dohodnutý ako deň nástupu do práce
- zamestnanec pred uzatvorením pracovnej zmluvy musí byť oboznámený so všetkými právami a povinnosťami, ako aj s pracovnými a mzdovými podmienkami, ktoré zo zmluvy

vyplývajú. Pracovná zmluva musí byť uzatvorená písomne, jedno vyhotovenie dostáva zamestnanec. Musí obsahovať :

1. meno zamestnanca a názov/meno a sídlo/adresu zamestnávateľa,
2. druh práce, ktorú bude zamestnanec vykonávať,
3. miesto výkonu práce,
4. deň nástupu do práce,
5. dĺžku dovolenky, na ktorú má zamestnanec nárok,
6. údaje o skúšobnej lehote a výpovednej dobe,
7. výšku mzdy a spôsob odmeňovania, termín a spôsob výplaty mzdy,
8. dĺžku týždennej pracovnej doby,
9. podpis zamestnávateľa a zamestnanca.

- pokiaľ nebola v pracovnej zmluve výslovne určená doba trvania pracovného pomeru (tzn. nejde o pracovný pomer na dobu určitú), ide o pracovný pomer na dobu neurčitú.

V pracovnej zmluve môže byť stanovená trojmesačná skúšobná lehota, počas ktorej môžu obe strany od zmluvy odstúpiť bez udania dôvodu. Akúkoľvek zmenu v dohodnutom obsahu pracovnej zmluvy (prevedenie na iný druh práce, zníženie mzdy,...) možno urobiť len písomne, a to na základe dohody zamestnávateľa a zamestnanca.

- do pracovnoprávnych vzťahov môže vstupovať osoba po dosiahnutí 15 rokov života.

Zánik pracovného pomeru :

- pracovný pomer sa končí udalosťou (uplynutím doby, ukončením práce, úmrtím,...), alebo môže byť rozviazaný:

1. dohodou- dvojstranný právny úkon, zamestnanec a zamestnávateľ sa písomne dohodnú, ku ktorému dňu pracovný pomer končí;
2. výpoveďou- zamestnanec alebo zamestnávateľ dá druhej strane písomnú výpoveď, zamestnávateľ navyše doloží dôvod výpovede; pracovný pomer sa končí uplynutím výpovednej lehoty (výpovedná doba je najmenej 2 mesiace; u zamestnanca, ktorý v danej organizácii odpracoval najmenej 5 rokov, sú to 3 mesiace). Výpoveď je jednostranný právny úkon. Výpovedná lehota sa začína počítať od prvého dňa nasledujúceho kalendárneho mesiaca, kedy bola výpoveď doručená (napr. 8.3.2005 dostanem výpoveď a tá začne plynúť 1.4.2005, pracovný pomer bude ukončený 31.5.2005).
3. okamžitým zrušením- zamestnávateľ zruší pracovný pomer z dôvodu hrubého porušenia pracovnej disciplíny alebo odsúdenia zamestnanca za trestný čin; zamestnanec vtedy, ak nedostane vyplatenú mzdu alebo ak je pri práci vážne ohrozené jeho zdravie;
4. zrušením v skúšobnej dobe- zamestnávateľ i zamestnanec môžu zrušiť pracovný pomer bez udania dôvodu.

-po skončení pracovného pomeru môže zamestnanec požiadať zamestnávateľa o pracovný posudok, v ktorom bude zhodnotená jeho práca, kvalifikácia a schopnosti.

Pracovný pomer- právny vzťah medzi zamestnancom a zamestnávateľom, v ktorom je zamestnanec povinný vykonávať prácu osobne, a to v súlade s právnymi predpismi. Majú teda dvoch účastníkov : zamestnávateľ- fyzická alebo právnická osoba (firma, spoločnosť);

zamestnanec- fyzická osoba, ktorá vykonáva prácu.

- práca vykonávaná počas stanovenej týždennej pracovnej doby sa nazýva hlavný pracovný pomer, práca vykonávaná počas kratšej doby sa nazýva pracovný pomer na kratší pracovný čas.

Druhy pracovných pomerov:

1. pracovný pomer na dobu určitú, na dobu neurčitú;
2. pracovný pomer z hľadiska jeho právneho základu- pracovná zmluva, voľba, vymenovanie;
3. súbežné pracovné pomery- nie je povedané, koľko pracovných pomerov môžeme vykonávať (napr. hlavný a vedľajší pracovný pomer);
4. pracovné pomery z hľadiska zamestnávateľa- právnická osoba, fyzická osoba.

Práva a povinnosti účastníkov pracovnoprávných vzťahov

Práva a povinnosti zamestnávateľov:

- je povinný pridelať zamestnancovi prácu podľa pracovnej zmluvy, platiť mu za vykonanú prácu mzdu, vytvárať podmienky pre úspešné plnenie pracovných úloh, dodržiavať všetky pracovné podmienky. Absolventom zabezpečujú primeranú odbornú prax, je povinný zabezpečiť rovnaké zaobchádzanie so všetkými zamestnancami, nesmie zisťovať sexuálnu orientáciu zamestnanca a ani ho obťažovať. Pri nástupe zamestnanca do zamestnania ho musí zamestnávateľ oboznámiť s pracovným poriadkom a s predpismi zaisťujúcimi bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci.

Práva a povinnosti zamestnancov:

- zamestnancovi patrí za vykonanú prácu mzda, ktorá nesmie byť nižšia, ako je zákonom stanovená minimálna mzda (8 900,- Sk, teda 295,50EUR na mesiac). Od 1.1.2009 - minimálna mzda 8 900,-, teda 295,50EUR, hodinová minimálna mzda je 51,15,-, teda 1,698EUR. Zo mzdy sa automaticky odvádzajú:

preddavok na daň z príjmu fyzických osôb, poisťné na sociálne zabezpečenie, zdravotné poisťenie a príspevok na poisťenie v nezamestnanosti.

Zamestnanec je predovšetkým povinný podľa pokynov zamestnávateľa osobne vykonávať prácu podľa pracovnej zmluvy počas stanovenej pracovnej doby, dodržiavať pracovnú disciplínu a právne predpisy, pracovať svedomito a riadne podľa vlastných síl, znalostí a schopností, má spolupracovať s ostatnými zamestnancami, riadne hospodáriť s prostriedkami zamestnávateľa a chrániť jeho majetok.

- pracovná doba je najviac 40 hodín týždenne, pracovníkovi, ktorý pracuje nepretržite viac ako 6 hodín, je zamestnávateľ povinný dať 30-minútovú prestávku na jedlo a odpočinok. Za odpracovaný kalendárny rok náleží zamestnancovi dovolenka na zotavenie v základnej dĺžke 4 týždne, počas dovolenky poberá zamestnanec priemerný plat, ktorý vypočítame z hrubej mzdy.

- osobitné pracovné podmienky majú ženy a mladiství. Ženy nesmú byť zamestnávané na práce, ktoré by mohli ohroziť ich materské poslanie (napr. práca v bani). Tehotným ženám a ženám starajúcim sa o deti do troch rokov môže dať zamestnávateľ výpoveď len výnimočne (napr. pri hrubom porušení pracovnej disciplíny, trestnom stíhaní,...). Žena má nárok na materskú dovolenku počas 28 týždňov v súvislosti s pôrodom a starostlivosťou o narodené dieťa, na ktorú nastupuje spravidla 6 týždňov pred pôrodom. V období do troch rokov od narodenia dieťaťa má jeden z rodičov nárok na rodičovskú dovolenku.

Osobitné pracovné podmienky mladistvých zaručujú všestranný rozvoj ich telesných a duševných schopností. Mladiství môžu vykonávať len práce, ktoré sú primerané ich fyzickému a rozumovému rozvoju a neškodia ich zdraviu. Mladiství nesmú pracovať nadčas a v noci.

SPRÁVNE PRÁVO

Správne konanie – je proces, v ktorom orgány štátnej správy rozhodujú o právach, právom chránených záujmoch alebo povinnostiach občanov. Riadi sa správnym právom. Vedú ho orgány štátnej správy, ktorým daná vec a oblasť prislúcha. Napr. vo veciach daní rozhoduje daňový úrad, vo veciach priestupkov priestupková komisia. Správne konani uprúvuje Správny poriadok a ďalšie osobitné predpisy (Stavebný zákon, Živnostenský zákon,...). Účastníkom správneho konania môže byť fyzická aj právnická osoba, a to :

- ten, o ktorého právach sa rozhoduje (napr. v stavebnom konaní občan, ktorý chce na svojom pozemku postaviť dom);

- ten, ktorého práva by mohli byť rozhodnutím porušené (napr. majiteľ bezprostredne susediaceho pozemku);
- ten, kto tvrdí, že správne rozhodnutie by mohlo obmedziť jeho práva.

Správne právo je odvetvím právneho poriadku, ktorého predmetom sú spoločenské vzťahy vznikajúce v súvislosti s výkonom verejnej správy.

V rozhodnutí správny úrad ukladá účastníkom nejakú povinnosť (napr. zaplatiť pokutu) alebo priznáva nejaké právo (napr. postaviť dom).

TRESTNÉ PRÁVO

- súhrn právnych noriem, ktoré chránia štát a občanov pred nežiaducim konaním. Vymedzuje jednotlivé trestné činy a tresty, ktoré sa za ne ukladajú. Štát sa snaží zabrániť konaniu, ktoré je pre spoločnosť nežiaduce a nebezpečné. Trestné právo je publikované v Trestnom zákone (hmotné) a v Trestnom poriadku (procesné).

Trestné právo hmotné- vymedzuje, čo sú trestné činy a aké tresty sa za ne ukladajú.

Trestné právo procesné- upravuje postup pri zisťovaní trestných činov a ich páchatel'ov, pri súdnom trestnom konaní a pri výkone trestu.

Trestný čin- spoločensky nežiaduce správanie stanovené zákonom, vykazuje určitú mieru spoločenskej nebezpečnosti, je zavinené. Jeho znaky sú uvedené v Trestnom zákone. Trestný čin smeruje proti spoločenskému vzťahu, hodnote alebo záujmu (napr. vlastníckym vzťahom, zdraviu, dôstojnosti a slobode človeka,...). Trestné činy delíme:

1. trestné činy proti republike (vlastizrada, teror, vyzvedačstvo,...);
2. trestné činy hospodárske (falšovanie peňazí, neoprávnené podnikanie, krátenie dane,...);
3. trestné činy proti poriadku vo veciach verejných (útok na verejného činiteľa, korupcia, neoznámenie trestného činu, krivá výpoveď svedka,...);
4. trestné činy všeobecného ohrozenia (ohrozovanie životného prostredia, ohrozenie bezpečnosti lietadla, plavidla, nedovolené ozbrojovanie, šírenie omamných látok, jedov,...);
5. trestné činy hrubo narušujúce občianske spolužitie (hanobenie rasy a národa, šírenie poplašnej správy, opilstvo, výtržníctvo, týranie zvierat, kupliarstvo,...);
6. trestné činy proti rodine a mládeži (dvojité manželstvo- bigamia, opustenie dieťaťa, týranie, únos, zanedbanie povinnej výživy,...);
7. trestné činy proti životu a zdraviu (vražda, ublíženie na zdraví);
8. trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti (obmedzovanie osobnej slobody, lúpež, vydieranie, znásilnenie,...);
9. trestné činy proti majetku (krádež, sprenevera, podvod,...);
10. trestné činy proti ľudskej (genocída, mučenie, vojnové zločiny,...);
11. trestné činy proti brannosti a civilnej službe (neplnenie odvodovej povinnosti, nenastúpenie na civilnú službu,...);
12. trestné činy vojenské (neuposlušnosť rozkazu, dezercia, zbabelosť pred nepriateľom,...).

Priestupok- menej nebezpečné konanie, je to zavinené konanie, ktoré porušuje alebo ohrozuje záujem spoločnosti a je označené ako priestupok v Zákone o priestupkoch (rušenie nočného pokoja, odkladanie odpadkov na nedovolené miesta, drobná krádež-do výšky minimálnej mzdy -8900,-, teda 295,50EUR, prisvojenie nálezom, vyhrážanie, ohováranie, dopravné priestupky- nedovolená rýchlosť, nerešpektovanie dopravných značiek,...). Sankcie za priestupky- napomenutie, pokuta. Nie je tu možné udeliť trest odňatia slobody. Priestupky prerokávajú a stíhajú obecné úrady, Policajný zbor a iné správne orgány.

Pokus o trestný čin- musí bezprostredne smerovať k trestnému činu a dokonaniu trestného činu, i keď k nemu nedošlo (napr. bol chytený pri čine). Sadzba trestu je rovnaká ako pri dokonanom trestnom čine.

Príprava trestného činu- je trestná len pri obzvlášť závažných trestných činoch, v zadovážovaní nástrojov na jeho spáchanie, v spolčení, v návode alebo v pomocina taký trestný čin-

Spolupáchateľstvo- ak bol trestný čin spáchaný spoločným konaním dvoch alebo viacerých osôb. Každá z nich zodpovedá , ako by trestný čin spáchala sama.

Páchateľ- ten, kto trestný čin spáchal sám.

Účastník trestného činu- ten, kto úmyselne zosnoval alebo riadil spáchanie trestného činu (organizátor), naviedol iného na spáchanie trestného činu (návodca), poskytol inému pomoc na spáchanie trestného činu, najmä zadovážením prostriedkov, odstránením prekážok, radou,... (pomocník).

Trestná zodpovednosť- je založená na spáchaní trestného činu. Páchateľom trestného činu môže byť len fyzická osoba, ktorá v dobe spáchania trestného činu dosiahla určitý vek a je pričítaná. Podľa trestného práva SR je trestne zodpovedný len ten, kto v čase spáchania činu už dovŕšil 14 rokov života. Mladšie osoby nemôžu byť za svoje konanie súdené a nemôžu byť označené ako páchatelia trestných činov. Páchateľ, ktorý trestný čin spáchal medzi 14. a 18. rokom života, je označovaný ako mladistvý. Mladistvému môže súd uložiť ochrannú výchovu, ktorá sa vykonáva v osobitných výchovných zariadeniach, maximálne však do 18. roku chovanca. Dovŕšením 18. roku sa páchatel' stáva plne trestne zodpovedný.

Nepričetnosť- neschopnosť páchatel'a rozpoznať nebezpečnosť svojho činu a ovládať svoje konanie.

Za istých okolností nie je inak trestné konanie považované za protiprávne. Ide o:

- nutnú obranu- čin inak trestný, ktorým človek odvracia ptiamo hroziace nebezpečenstvo (napr. násilné zneškodnenie nebezpečného páchatel'a),
- krajnú núdzu- čin inak trestný, ktorým človek odvracia priamo hroziace nebezpečenstvo (napr. činy pri záchrane života pri živelných pohromách),
- oprávnené použitie zbrane.

Pri posudzovaní miery zavinenia ďalej záleží na tom, či bol trestný čin spáchaný:

- úmyselne- páchatel' chcel porušiť zákon, alebo vedel, že svojím konaním môže tento zákon porušiť;
- z nedbanlivosti- páchatel' vedel, že zákon môže porušiť, ale spoliehal sa , že k tomu nedôjde, alebo o ohrození nevedel, hoci o tom vedieť mal a mohol.

Druhy trestov:

- trest má chrániť spoločnosť pred páchatel'mi trestných činov, zabrániť odsúdeným v ďalšej trestnej činnosti a vychovávať ich k tomu, aby viedli riadny život.

1. odňatie slobody- najviac na 15 rokov (okrem výnimočných trestov a trestu doživotia);
 2. strata čestných titulov a vyznamenaní;
 3. strata vojenskej hodnosti;
 4. zákaz činnosti- odsúdený nesmie počas určitej doby vykonávať určité zamestnanie, povolanie, alebo činnosť, na ktorú je potrebné zvláštne povolenie;
 5. prepadnutie majetku- majetok páchatel'a prepadá štátu;
 6. peňažný trest- páchatel', ktorý sa obohatil trestnou činnosťou, musí zaplatiť pokutu určenú súdom;
 7. prepadnutie veci- prepadne vec, ktorú páchatel' použil na spáchanie trestného činu alebo ktorú spáchaním trestného činu získal;
 9. vyhostenie- súd vyhostí páchatel'a, ktorý nie je občanom SR (až na 10 rokov alebo na dobu neurčitú);
 10. zákaz pobytu- páchatel' sa nesmie 1 – 5 rokov zdržiavať na určitom mieste.
- Súd môže podmiennečne upustiť od potrestania, páchatel' zostáva na slobode, ale súd pravidelne sleduje jeho správanie a to, či dodržiava súdom stanovené podmienky. V prípade ich porušenia je trest ymenený na nepodmiennečný.

Pri stanovení druhu trestu a jeho dĺžky prihliada súd na stupeň nebezpečnosti trestného činu, na možnosť nápravy páchatel'a a poľahčujúce okolnosti (napr. trest.čin pod nátlakom).

Výnimočný trest- za zvlášť nebezpečné trestné činy. náprava páchatel'a nepravdepodobná.

Odňatie slobody od 15 do 25 rokov alebo doživotie.

Trest odňatia slobody sa vykonáva v nápravných zariadeniach (1., 2., 3. nápravnovýchovná skupina). Po výkone polovice trestu odňatia slobody môže súd odsúdeného podmiennečne prepustiť na slobodu.

Okrem trestov aj ochranné opatrenia, majú preventívny charakter: ochranné liečenie, ochranná výchova, zhabanie veci.

SOCIOLOGIA (z latinského societas = spoločnosť a z gréckeho logos = veda)

- veda, ktorá sa snaží podať celkový obraz spoločnosti (spoločenských javov, vzťahov), jej štruktúry a zákonitosti jej vývoja. Je to veda o sociálnom správaní, o vzájomnom pôsobení ľudí, o sociálnych skupinách, vzťahoch. Skúmanou spoločnosťou je zväčša konkrétna spoločnosť konkrétneho štátu fungujúca ako relatívne samostatný celok.
- sociológia ako samostatná vedná disciplína vznikla v prvej polovici 19. storočia, za jej zakladateľa je považovaný August Comte, ktorý dal tomuto vednému odboru názov.
- predmetom skúmania sociológie: spoločnosť a jej štruktúra. Poznatky majú obmedzenú platnosť, lebo spoločnosti sú odlišné kultúrou, inštitúciami, sociálnou organizovanosťou a sociálnou štruktúrou. Sociológia študuje predovšetkým súčasné spoločnosti, hoci ju zaujíma aj ich historický vývoj a často porovnáva spoločnosti rôznych štátov. Sociológia úzko súvisí s filozofiou, históriou, ekonómiou, psychológiou, antropológiou, politológiou a ekológiou.
- problém sociológie ako vedy spočíva v tom, že sa zaoberá skutočnosťami, ktoré každý pozná, vie ich pomenovať a má na ne svoj vlastný názor (ide o rodinu, vzdelávací systém, nezamestnanosť, sexuálne vzťahy, etapy života, rasizmus, náboženstvo,...). Na začiatku sa sociológia zaujíma o industrializáciu, urbanizáciu a zrod nových foriem sociálnej organizácie. Postupne sa čoraz viac sústreďovala na ľudské správanie a rozmanité prejavy každodenného života. Sociológia obohacuje a rozvíja naše poznanie, pomáha nám pochopiť sociálny svet.

Základné sociologické teórie:

AUGUST COMTE (1798 – 1857) – chcel vytvoriť vedu o spoločnosti, ktorá by bola schopná odhaliť zákony spoločenského života – chcel reformovať spoločnosť. Sociológiu budoval ako tzv. pozitívnu vedu s tvrdeniami, ktoré možno potvrdiť alebo odmietnuť na základe faktov. Charakterizoval spoločnosť ako organický celok spojený všeobecným súhlasom. Hlavnou úlohou pozitivistckej sociológie má byť nastolenie harmonických sociálnych vzťahov. Svoju teóriu delí na dve časti: sociálnu statiku (skúma podmienky spoločenského bytia jednotlivca, rodiny a spoločnosti. V spoločnosti musí platiť obdobný poriadok ako v rodine. Úlohou vlády je udržiavať jednotu spoločnosti a solidaritu jej členov.) a sociálnu dynamiku (ide o teóriu nevyhnutného a neustáleho vývinu ľudstva. O rýchlosti vývinu ľudstva rozhodujú dva druhy faktorov : primárne- intelektuálny vývin spoločnosti a sekundárne- rasa a podnebie, prírastok obyvateľstva.).

HERBERT SPENCER (1820 – 1903) – naturalistický smer (zdôrazňuje, že spoločnosť je časťou prírody, a preto zákony prírody určujú jej fungovanie).

- anglický pozitívista, predstaviteľ sociologického evolucionizmu– spoločnosť je obdoba biologického organizmu, lebo spoločnosť podobne ako organizmus vzniká, rastie, zdokonaľuje sa, rozkladá sa a umiera.

ÉMILE DURKHEIM (1858 – 1917) – francúzska škola sociologizmu. Sociológia má skúmať sociálnu realitu, ktorej prvkami sú sociálne fakty (napr. móda, právo, náboženstvo, jazyk, umenie, obyčaje,...), ktoré sú schopné vyvíjať tlak na jednotlivcov a zároveň majú vlastnú existenciu. Spoločenské fakty vysvetľuje ako stavy kolektívneho vedomia. Vznikajú hromadením a prelínaním sa individuálnych vedomí. Vnútornú súdržnosť spoločnosti zabezpečuje sociálna solidarita. Cieľom sociológie je podľa neho nie len opis sociálnych

javov, ale aj stanovenie príčinných súvislostí a zákonov. Skúma funkcie a následky rastúcej del'by práce v spoločnosti, úlohu náboženstva v sociálnom živote. Jeho vplyvom sa sociológia stala empirickou vedou.

KARL MARX (1818 – 1883) – v modernom priemyselnom kapitalizme videl príčinu problémov moderného sveta a upozorňoval na rozpory a boje medzi rôznymi sociálnymi skupinami. Proti spoločnosti ako kooperujúcemu celku kládol záujmové skupiny, problém vykorisťovania a sociálny konflikt. Za základ života spoločnosti pokladal materiálnu výrobu. Každý materiálnej základni zodpovedá právna, politická, duchovná a ideová nadstavba. V histórii rozlišoval prvotnopospolnú, otrokársku, feudálnu a kapitalistickú formáciu. Vo vývoji dochádza k zmenám vo vnútri jednotlivých formácií sociálnou revolúciou, ktorej príčinou je rozpor výrobných síl a výrobných vzťahov. Vyvrcholením historického vývoja mala byť socialistická revolúcia a odstránenie tried a triedneho delenia.

MAX WEBER (1864 – 1920) – zameril svoj záujem na sociálne konanie. Toto konanie môžeme vysvetliť tak, že pochopíme jeho zmysel. Človek, na rozdiel od ostatnej prírody, je vedome konajúca bytosť. Všetky spoločenské výtvyry, napr. manželstvo, hospodárstvo, štát sú kombináciami sociálnych konaní jednotlivcov, ktorí sú jedinými subjektmi sociálneho konania. Sociálne konanie možno pochopiť, i vysvetliť. Weber predpokladá, že ak porozumieme zmyslu a významu konania človeka, tak porozumieme sociálnej realite.

– ďalší predstavitelia sociológie 20. storočia :T. Parsons,V. Pareto, R. Dahrendorf,
CH.W.Mills, E. Goffman,...

TEÓRIA SOC. KONSENZU – základom soc. Usporiadania, existencie a stability spoločnosti je funkčná nevyhnutnosť – vzájomná soc. odkázanosť ľudí. Túto teóriu reprezentuje najmä štrukturálny funkcionalizmus (jednota spoločnosti je založená na tom, že členovia spoločnosti zhodne uznávajú základné hodnoty, poukazuje na závislosť častí od spoločenského celku, východiskom je funkcia- každá časť spoločnosti plní svoju funkciu).

TEÓRIA SOC. KONFLIKTU – usporiadanie spoločnosti je vyhovujúce a vhodné len pre časť jej členov, ostatní sú k takémuto spolužitiu donútení. Preto každá spoločnosť nevyhnutne produkuje konflikt. Výsledky z konfliktu rozhodujú o spôsobe usporiadania spoločnosti. Zaoberá sa tým, komu skupiny a organizácie spoločnosti slúžia. Základnými prvkami spoločenského života sú záujmy. Rôznorodosť spoločnosti spôsobuje rôznorodosť až protikladnosť záujmov- soc. konflikty.

ALTERNATÍVNA (INTERPRETATÍVNA) SOCIOLOGIA – zaoberá sa každodenným ľudským konaním a vzájomným pôsobením jednotlivcov. Významy, ktoré ľudia pripisujú rôznym činnostiam a veciam vo svojom okolí sú produktmi vzájomného pôsobenia ľudí. Zaoberá sa mikróúrovňou sociologickej analýzy.

SOCIOLOGICKÝ VÝSKUM

- základné hľadiská soc.výskumu:

1. demografické- pri skúmaní spoločnosti sa vychádza z konkrétnej populácie;
2. psychologické- rešpektovať dôležitosť jednotlivcov tvoriacich spoločnosť, ich individuálne charakteristiky;
3. kolektívne- väčšinu svojich životných problémov a situácií ľudia riešia združovaním sa do Skupín;
4. štruktúrne- skúmanie spoločnosti ako zložitého, vnútorne členeného celku (vzťahy, usporiadanie, procesy);

5. kultúrne- spoločnosť vytvára systém hodnôt, noriem, vzorov správania, vierovyznaní,...
6. dynamické- nevyhnutnosť študovať spoločnosť ako fungujúci, neustále sa meniaci a vyvíjajúci sa systém.

Sociológia- teoreticko-empirická veda. Pri teoretickom štúdiu- 2 základné úrovne skúmania:
A, mikrosociologická- v malých skupinách, vychádza z predpokladu, že soc.správanie ľudí môžeme pochopiť a vysvetliť vtedy, ak pochopíme zmysel, mu ľudia pripisujú, preto je tento prístup založený na štúdiu významov, motívov ovplyvňujúcich soc.správanie jednotlivcov.
B, makrosociologická- skúmanie nadindividuálnych javov života spoločnosti. Napr. veľkých soc.skupín, soc.štruktúry, soc.rozvrstvenia, zmeny(napr.problém nezamestnanosti).

- tieto dve úrovne sa často kombinujú

- soc. výskum: nástroj získavania empirických poznatkov o spoločnosti

- kroky: 1. vymedzenie výskumného problému;

2. štúdium literatúry;

3.formulácia výskumných hypotéz;

4. voľba metodiky výskumu (dotazník, experiment,...);

5. zber empirických údajov;

6. analýza zozbieraných údajov;

7. formulácia záverov.

- 2 výskumné stratégie:

KVANTITATÍVNY VÝSKUM- testovanie pravdivosti alebo nepravdivosti dopredu vytvorených hypotéz na veľkej vzorke respondentov. V sociologickej literatúre napr.nájdeme tvrdenie, že menej vzdelaní ľudia sa častejšie rozvádajú. Ak zvolíme tento prístup, tak si sformulujeme hypotézu, ktorá hovorí, že so vzrastajúcim vzdelaním klesá rozvodovosť. V tejto hypotéze sú dve premenné: rodinný stav človeka a vzdelanie. Tieto premenné umiestnime do dotazníka, ktorý distribuujeme vybranej vzorke ľudí a potom na získaných údajoch overujeme platnosť alebo neplatnosť tohoto tvrdenia.

- metódy: priame pozorovanie, štandardizovaný rozhovor(vopred pripravené otázky), obsahová analýza dokumentov

KVALITATÍVNY VÝSKUM- ide o hľadanie motívov, ktoré stoja za konaním ľudí, a hľadanie významov, ktoré ľudia prisudzujú okolitým veciam a udalostiam. Keď zostaneme pri rozvodovosti, tak kvalitatívny výskum môže na základe hĺbkových rozhovorov s rozvádajúcimi sa ľuďmi ukázať, čo to znamená byť rozvedený. Závety výskumu sa viac dotýkajú skúmanej skupiny alebo problematiky, hoci ich platnosť je obmedzená iba na danú skupinu alebo problematiku. Nie je ich možné zovšeobecniť na širšiu populáciu, je však možné využiť ich na formuláciu hypotéz.

- metódy: zúčastnené pozorovanie, analýza osobných dokumentov, neštandarizovaný rozhovor(stanovený pre rozhovor všeobecný plán).

KULTÚRA, PRVKY KULTÚRY

– každú spoločnosť charakterizuje špecifická kultúra, ktorá organizuje každodenný život ľudí a vymedzuje mu bariéry. KULTÚRA je určitý spôsob života, ktorý pomáha ľuďom prežiť (udáva životu smer, zabraňuje chaosu) a spoločnosti umožňuje pretrvať z jednej generácie na druhú. Ide o špecifický ľudský spôsob organizácie, uskutočňovania a rozvoja činnosti, ktorý je spredmetnený v materiálnych i nemateriálnych výsledkoch ľudskej činnosti.

– kultúru tvoria sociálne zakotvené vzorce vnímania a konania, ktoré si ľudia ako členovia spoločnosti osvojili a ktoré sú pozorovateľné v ich každodennom konaní a správaní.

– kultúra je vnútorne integrovaný celok a prejavuje sa v podobe :

1. materiálnych výtvorov (výtvory ľudskej práce – artefakty);
2. sociokultúrnych regulatívov ľudskeho správania v spoločnosti (hodnoty, normy, kultúrne vzory, pravidlá správania,...);
3. ideí (poznávacie a symbolické systémy, vierovyznania, ideológie- systém tvrdení, teórií, ktoré spájajú výpovede o spoločnosti, integrujú ľudí, stanovujú im ciele);
4. sociálnych inštitúcií (spôsoby správania a činností, ktoré organizujú ľudské správanie a život spoločnosti, akými sú manželstvo, náboženstvo, vzdelávanie, výroba,...).

PRVKY KULTÚRY

A, Poznanie a znalosti (kognitívna = poznávacia stránka kultúry)– sú informácie, ktoré odlišujú reálne od nereálneho, teda existujúce od neexistujúceho. Poznanie a znalosti majú každodennú a odbornú (vedeckú) povahu. Každodenné znalosti nám hovoria, čo veci a udalosti z nášho okolia znamenajú a ako sa máme v bežnom živote správať. Tieto znalosti sú pre každodenné prežitie človeka nevyhnutné, sú väčšinou neuvedomované a nereflektované. Vedecké znalosti nie sú nevyhnutné na prežitie. Napr. na použitie električky človek potrebuje vedieť, že si musí kúpiť lístok a že si ho po nastúpení musí označiť (každodenná znalosť), nepotrebuje vedieť, na akom princípe električka funguje (odborná znalosť).

B, Normy a hodnoty (normatívna stránka kultúry)– idey a štandardy, na ktorých sa väčšina ľudí žijúcich v jednej spoločnosti zhoduje. Normy a hodnoty usmerňujú ľudské konanie, hovoria, čo je prípustné a čo nie, motivujú ľudí, aby konali určitým spôsobom. Ľudia ich používajú k opodstatneniu a zdôvodneniu svojho konania. V každej kultúre sú vždy zhodné s konaním väčšiny v spoločnosti. To sa potom premieta aj do podoby právnych noriem, ktoré regulujú život v modernej spoločnosti. Napr., pretože väčšina v spoločnosti nekradne, nevraždí a správa sa k sebe ohľaduplne, je normou poctivosť, úcta a ohľaduplnosť. Pokiaľ by to bolo naopak, normy a hodnoty by boli tiež iné a v konečnom dôsledku by bola iná aj podoba zákonov regulujúcich život.

- hodnoty = sú v kultúre všeobecne prijaté predstavy a viery v ciele, ktoré sa ľudia usilujú dosiahnuť, predstavy o tom, čo je dobré – zlé, žiaduce – nežiaduce pre spoločnosť. Majú všeobecnú a abstraktnú podobu.

- normy = soc. očakávania, vzory a pravidlá regulujúce správanie. Majú podobu predpisov, pravidiel. Sú nepísané- odovzdávajú sa tradíciou a písané- zákony. Dodržiavanie noriem si spoločnosti vynucujú sankciami.

C, Materiálne statky (materiálna stránka kultúry)– zahŕňa artefakty (fyzické predmety charakteristické pre určitú kultúru) a symboly (objekty so špecifickým kultúrnym významom).

D, Jazyk (symbolická komunikácia v kultúre)– prostriedok, prostredníctvom ktorého vnímate svet a pomocou ktorého sa dorozumievame s druhými ľuďmi. Jazyk je naučený systém symbolickej komunikácie, ktorý umožňuje zdieľať svet s druhými ľuďmi. Pre každú kultúru

ru je kľúčovým prvkom, pretože umožňuje nielen vzájomné dorozumenie, ale je aj nástrojom prenosu myšlienok, vyjadrením osobnej skúsenosti a prostriedkom na označenie abstraktných vecí.

- v súčasnosti je mnoho spoločenských problémov, ktoré pramenia z odlišnosti kultúr (moslimský a kresťanský svet,...).
- kultúry sa menia, prispôbujú sa novým javom, okolnostiam, podmienkam. Medzi naj príčiny kultúrnych zmien patrí technológia (nový spôsob spracovania materiálu), akulturácia (preberanie kultúrnych črt pri stretnutí dvoch alebo viacerých kultúr, ovplyvňuje najmä symbolickú stránku kultúrneho života- hodnoty, normy, jazyk), asimilácia a integrácia (osvojenie si kultúrnych črt väčšinovej spoločnosti menšinou).

SOCIÁLNE VZŤAHY A SOCIÁLNA ŠTRUKTÚRA

– osou každej spoločnosti sú vzťahy medzi ľuďmi, okolo týchto vzťahov je organizovaný celý spoločenský život. Sociálne vzťahy sa prejavujú v sociálnej štruktúre spoločnosti.

SOCIÁLNA ŠTRUKTÚRA – sieť vzťahov jedincov, pozícií, rolí a usporiadaní vzťahov v spoločnosti. Základom soc. štruktúry je SOC. POZÍCIA-STATUS (vymedzená vzťahom k odlišným sociálnym postaveniam), SOC. ROLA (viaže sa na soc. postavenie), SOC. STRATIFIKÁCIA SPOLOČNOSTI (organizovaná spoločenská nerovnosť).

– socializácia = proces učenia sa soc. rolám

SOC. STATUS – hodnota postavenia, ktoré človek zaujíma v nejakom soc. útvere. Toto postavenie má vzhľadom na iné postavenia určitú hodnotu a je zviazané s vykonávaním určitej roly. Podľa spôsobu nadobudnutia : vrozený- jedinci ho nemôžu ovplyvniť (napr. pohlavie, vek, rasa,...), získaný- jedinci ho môžu nadobudnúť vlastným pričinením (napr. profesia, vzdelanie), vnútený- jednotlivcom ho vnúti spoločnosť alebo soc. skupina (napr. nezamestnanosť).

– obyčajne je vymedzený postavením človeka, napr. v zamestnaneckej štruktúre spoločnosti (niekto je lekár, niekto učiteľ,...).

SOC. ROLA – súbor očakávaného správania človeka, odráža jeho postavenie v spoločnosti. Je to teda vzor správania určený spoločenskými alebo skupinovými očakávaniami. Človek v živote hrá súbežne niekoľko rolí, napr. žena môže hrať rolu matky, dcéry, sestry, manželky, sekretárky,... So sociálnou rolou sa človek môže identifikovať alebo ju môže iba hrať. Mnohé soc. roly možno vykonávať rozličnými spôsobmi. Vykonávatelia rolí môžu byť ich spolutvorcami, ale môžu ich aj odmietat', meniť, či pretvárať. Preto sa rozlišuje predpísaná rola- očakávané správanie spojené s určitým soc. statusom, a výkon roly- skutočné správanie vykonávateľa roly.

– spätosť role a statusu : napr. ak má niekto v zamestnaní postavenie riaditeľa, tak sa od neho neočakáva, že bude vynášať odpadky alebo variť kávu. V súkromí však môže riaditeľ hrať otca a manžela, od ktorých sa vynášanie odpadkov môže očakávať.

– soc. rola je správanie vyplývajúce z danej soc. pozície (statusu), rola je jej dynamickým aspektom. Status bez role nemôže existovať, a naopak. Rola je očakávané konanie, vyplývajúce z postavenia, aké človek má.

DEVIÁCIA – správanie, ktoré spoločnosť pokladá za porušenie spoločenských noriem a zákonov (kriminalita), a preto vyvoláva reakcie zamerané na izoláciu, liečenie, prevýchovu alebo potrestanie. Jej opakom je konformita- zhodnosť, súhlas či prispôbenie sa soc. normám. Medzistupňom medzi konformitou a deviáciou je nonkonformita- správanie jednotlivcov, ktoré soc. skupina alebo spoločnosť síce pokladá za odchýlku od svojich noriem, nepresahuje však hranice tolerancie skupiny či spoločnosti (napr. výstredné oblečenie, nezvyčajný štýl života).

– deviácia je relatívna (to, či sa určité správanie pokladá za deviantné, závisí od času, miesta, soc. okolností (napr. pokrytá hlava v chrámoch).

– deviácia nemusí byť vždy dysfunkčná, býva aj funkčná (napr. ide o ľudí, ktorí prichádzajú s novými myšlienkami a spoločnosť ich často pokladá za deviantov, zosmiešňuje ich, ba aj trestá, a akceptuje ich až po čase).

Teórie deviácie : 1. biologické a psychologické – skúmajú fyziologické črty deviantných osôb a pokúšajú sa nájsť súvislosti medzi týmito črtami a deviant. správaním.

2. sociologické – sústreďujú sa na soc. a kultúrne faktory, podmienky, okolnosti, ktoré spôsobujú deviáciu. Je známa tzv. Durkheimová teória

anómie (bezzákonnosti)– krízy a náhle zmeny v spoločnosti môžu narušiť súvislosť medzi platnými normami a životnými skúsenosťami ľudí. Keďže staré normy prestávajú platiť a nové ich ešte nenahradili, ľuďom zrazu chýbajú pravidlá, a preto sa môžu začať správať deviantne.

3. teória soc. napätia – autorom Robert K. Merton, každá spoločnosť si stanoví určité všeobecné ciele a zároveň stanoví spoločensky žiaduce spôsoby a prostriedky, akými možno tieto ciele dosahovať. Pre časť spoločnosti sú však žiaduce spôsoby nedostupné, nezvládnuteľné, a preto sa usiluje spoločensky uznávané ciele dosahovať deviantnými spôsobmi (násilie, podvod, krádež).

4. kultúrne teórie deviácie – na základe hodnôt soc. skupín.

SOC. KONTROLA – mechanizmy na zabezpečenie poriadku, stability spoločnosti, dôležitá je SEBAKONTROLA. Rozoznávame NEFORMÁLNU KONTROLU (neoficiálny soc. nátlak, napr. soc. odmeny (ocenenie), tresty (zahanbenie, pokarhanie), presvedčanie, pôsobenie verejnej mienky) a FORMÁLNU KONTROLU (oficiálny formálny tlak, ktorého cieľom je vynútiť si konformitu- polícia, prokuratúra, sudy, školy, dobrovoľné občianske združenia,...).

SOCIÁLNE SKUPINY, DRUHY SOC. SKUPÍN

Soc. skupina – určitý počet osôb spojených vzájomným pôsobením, kt. sa uskutočňuje podľa istých vzorov a pravidiel.

– základné znaky : 1. soc. interakcia – každá soc. skupina má vlastné pravidlá interakcie(iné sú v rodine, v školskej triede, náboženskej sekte,...);
2. pocit prináležitosti, príslušnosti ku skupine – členstvo v skupine prináša pocit patriť do skupiny;
3. skupinová identita (totožnosť) – príslušnosť ku skupine, kt. uznávajú aj tí, ktorí do skupiny nepatria;

– ďalšie znaky : spoločné ciele, činnosti, vnútorná štruktúra, skupinové hodnoty, normy, vzory správania,...

Funkcie skupín : a, inštrumentálne (nástrojové)- mnohé soc. skupiny vznikajú preto, lebo iba takto združení ľudia dokážu dosiahnuť určité ciele (napr. trieda, rodina);
b, afektívne (citové)- skupiny, ktoré uspokojujú rôzne psychologické a soc. potreby svojich členov (napr. potrebu ľudskej spolupatričnosti, úcta ,...).

– soc. skupiny zväčša plnia obe funkcie, pričom zvyčajne jeden druh dominuje

Skupinová štruktúra – väzby v skupine, usporiadanie interakcií, vzťahov, jednotliví členovia nadobúdajú rôzne postavenie. Táto štruktúra sa opisuje a vysvetľuje cez skupinové statusy a role členov skupín. Deľbou práce získavajú členovia v skupine rozdielny vplyv, postupne vzniká hierarchické usporiadanie. V skupinách často dva typy vodcov : inštrumentálny- plní v skupine rolu organizátora pri zabezpečovaní jej úloh a dosahovaní cieľov skupiny, a expresívny- utvára v skupine pohodu, dobré vzťahy medzi členmi. Môžeme hovoriť aj o formálnom vodcovi- jeho pozícia vyplýva z hierarchie moci a o neformálnom vodcovi- autorita bez ohľadu na vodcovskú pozíciu.

DRUHY SOC. SKUPÍN :

1. podľa typu väzby medzi členmi skupiny : PRIMÁRNE (v nich osobné, emocionálne vzťahy, neformálne väzby, bezprostredná interakcia členov, motívom členstva je uspokojenie, ktoré vyplýva z pozitívnych citových vzťahov medzi členmi skupiny, táto skupina vykazuje relatívne dlhodobé trvanie a hrá podstatnú úlohu v procese socializácie, napr. rodina) a SEKUNDÁRNE (v nich väčší počet členov, neosobné vzťahy, skôr formálne väzby,

vznikajú so špecifickým cieľom, na socializáciu má táto skupina až druhotný vplyv, napr. šk. trieda, prac. skupina, politické strany, etnické skupiny,...

– FORMÁLNE (sú vymedzené definovateľnou hierarchiou soc. postov a s nimi spojených rolí, obyčajne je v nich ľahké poznať vzťah podradenosti a nadradenosti, napr. nemocnica, armáda, škola, pracovisko,...) a NEFORMÁLNE (osobné vzťahy, ide o veľmi osobné a emocionálne väzby, napr. rodina, záujmové spolky, skupina priateľov,...).

2. podľa veľkosti a spôsobu interakcie : MALÉ (pravidelné bezprostredné interakcie členov) a VEĽKÉ (umožňujú členom interakcie zoči – voči len po rozdelení na menšie skupiny).

3. podľa typu solidarity členov : VLASTNÉ (vlastná je taká skupina, do ktorej človek patrí, za člena ktorej sa pokladá a označuje ju slovom „my“) a CUDZIE (cudzia skupina je tá, ktorú človek pokladá za cudziu, do ktorej nepatrí a označuje ju ako „oni“).

4. podľa spôsobu spätosti jednotlivca a skupiny : ČLENSKÉ (skupina, ktorej je jednotlivec členom) a REFERENČNÉ (skupina , na ktorú sa jednotlivec orientuje bez ohľadu na to, či do nej patrí, alebo nie).

SOCIÁLNA ZMENA

– podstatné zmeny sociálneho usporiadania spoločnosti, nevytvára však o kvalite týchto zmien (zmeny soc. štruktúry, správania, vzťahov, zmeny na mikroúrovni a makroúrovni, zmeny politické, ekonomické, kultúrne, evolučné, revolučné). Za soc. zmeny sociológovia pokladajú predovšetkým zmeny v oblasti kultúry spoločnosti, zmeny jej soc. štruktúry, soc. správania ľudí, zmeny vzťahov medzi jednotlivcami, soc. skupinami,... Základom sa stáva otázka, čo tieto soc. zmeny spôsobuje. Skutočnosti, ktoré soc. zmeny spôsobujú, vyvolávajú, ovplyvňujú, sa nazývajú zdroje soc. zmeny. Možné soc. zdroje :

1. Prírodné prostredie – rozširovanie púští, znečisťovanie životného prostredia– spôsobuje to migráciu obyvateľstva, lokálne vojnové konflikty, soc. revolúcie;

2. Demografický vývoj populácie – migrácie, nové spôsoby usporiadania spoločností, mnohé krajiny sa nedokážu prispôsobiť tempu rastu populácie,...

3. Vedecko-technický pokrok a technologický rozvoj – spôsobuje vznik nových podmienok vo fungovaní spoločnosti, následné zmeny v usporiadaní a organizácii života spoločnosti, napr. priemyselná revolúcia v 19. storočí spôsobila urbanizáciu, rast obyvateľstva, v 20. storočí- autá, televízory, počítače, zmeny v soc. hodnotách;

4. Kultúra (najmä ideológia) – zmeny v poznatkoch, hodnotách, názoroch, ideológiách, soc. revolúcie, politické zmeny, rozmach náboženstva;

5. Súťaženie – konkurencia a konflikty v spoločnosti a medzi spoločnosťami;

6. Kolektívne správanie – prevažne spontánne a nekontrolované správanie soc. skupín alebo zhľukov ľudí vyvolané konkrétnym javom, najmä v období spoločenského napätia, kríz,...

7. Sociálne hnutia – organizovaná činnosť soc. skupín zameraná na vyvolanie alebo uskutočnenie spoločenských zmien, alebo aj na zabránenie im, napr. feministické, ekonomické, mierové, fašistické, homosexuálov,...- sledujú rôzne ciele, používajú rôzne metódy.

SÚČASNÉ PROBLÉMY SPOLOČENSKÉHO ŽIVOTA :

- v slovenskej spoločnosti sú naj problémami znižujúca sa pôrodnosť a sobášnosť, starnutie slovenskej populácie, etnocentrizmus, rasizmus a netolerancia Slovákov;

- naj nadnárodné soc. problémy sú globalizácia, chudoba tretieho sveta, kultúrna relativizácia (ľudia majú možnosť poznávať iné národy a kultúry a to napr. elektronickou cestou;

SOCIOLOGICKÉ KONCEPCIE SPOLOČNOSTI :

ARCHAICKÁ SPOLOČNOSŤ – prvá spoločnosť, najstaršia fáza ľudskej kultúry, je to obdobie vývoja človeka pred neolitickou revolúciou.

TRADIČNÁ SPOLOČNOSŤ – po dovŕšení neolitickej revolúcie, je pre ňu charakteristická existencia miest, deľba práce, soc. rozvrstvenie vo forme kást alebo stavov. Základným vysvetľujúcim princípom je náboženstvo. Väčšina populácie pracuje v poľnohospodárstve a obživu organizuje jedine v rámci svojich usadlostí.

MODERNÁ SPOLOČNOSŤ – formuje sa na prelome 18. a 19. storočia v dôsledku pádu tradičnej spoločnosti a jej soc. štruktúry. Je tu charakteristický proces modernizácie umožnený industrializáciou a urbanizáciou. Moderná spoločnosť je charakterizovaná sekularizáciou (t. j. zosvetštením, vniknutím svetských hodnôt do náboženskej spoločnosti), presunom značnej časti populácie z poľnohospodárskej do priemyselnej výroby, zrovnoprávnením všetkých ľudí a novým triednym rozdelením.

POSTMODERNÁ SPOLOČNOSŤ – v západnej Európe a severnej Amerike od konca 60. rokov 20. storočia, v SR až v 90. rokoch 20. storočia. Táto spoločnosť je charakterizovaná kultúrnou relativizáciou, presunom značnej časti populácie z priemyslu do služieb a neskôr fenoménom globalizácie a novým ekonomickým rozdelením sveta.

KOMUNIKÁCIA

– proces, v rámci ktorého sa oznamujú či vymieňajú informácie, ide o typ sociálnej interakcie
– delí sa na : ● verbálnu (slovná komunikácia, realizuje sa v hovorenom a písomnom prejave)

● neverbálnu (mimoslovná komunikácia-mimika, gestá, tón hlasu, pozícia tela)

Komunikačné kanály – cesty, spôsoby, ktorými sa komunikácia uskutočňuje, mali by byť priechodné, ak nie sú, do komunikácie prenikne šum a vzniká strata.

Vývoj komunikačných systémov, prostredníctvom ktorých sa uchovávali a rozširujú informácie, ovplyvnil pokrok ľudstva. Je možné vymedziť päť epoch rozvoja komunikácie :
znamená a signály, rozprávanie, písanie, tlač, masová komunikácia.

Masová komunikácia :

– je jednosmerná, bez spätnej väzby, odovzdáva informácie naraz veľkým skupinám ľudí, jej príjemcovia sú anonymní, skupiny príjemcov sú rôznorodé.

– noviny, rozhlas, televízia, internet

Manipulácia – využívanie prostriedkov mediálnej komunikácie na priame navodzovanie postojov, názorov, foriem správania, alebo ich zmeny u viacerých súčasne. Využíva pri pôsobení určité efekty : ☺ haló – efekt (napr. vonkajší vzhľad), ☺ efekt kumulácie (intenzívnejšie sa zaoberať informáciami, ktoré na nás pôsobia častejšie a z rozličných zdrojov, čiže kumulujú), ☺ efekt autority (ovplyvňuje nás názor jedinca, ktorého uznávame –vedca, politika, umelca), ☺ efekt konformity (ľahšie preberáme názory, postoje bežné v skupine, ktorej sme alebo chceme byť členmi).

– manipulatívne pôsobí aj reklama

– GLOBALIZÁCIA – problémy nadobúdajú celosvetový charakter

– ATOMIZÁCIA SPOLOČNOSTI – utvárať malé, izolované skupiny jedincov diferencujúcich sa odlišnými postojmi, prístupmi k riešeniu problémov, keď sa ignorujú spoločné črty a dominujú odlišnosti (napr. frakcie v politických stranách).

– pri soc. výmene je dôležitá spätná väzba

Soc. konflikty : vznikajú a odohrávajú sa v medziľudských vzťahoch

– podľa zdrojov : konflikty predstáv (nezhoda medzi jedincami v pocitoch, predstavách), konflikty názorov, postojov (vo vzťahu k tomu, či sa jedincovi niečo páči, alebo nie), konflikty záujmov (keď dvaja chcú to isté, ale dostať to môže len jeden).

– skupinové konflikty (napr. medzi hokej. mužstvami)

SOCIALIZÁCIA JEDNOTLIVCA

- proces soc. učenia, v ktorom si jednotlivec osvojuje kultúru vlastnej spoločnosti (hodnoty, normy) a formuje sa ako soc. bytosť i ako individuálna osobnosť (utváranie a rozvíjanie schopností a vlastností človeka). Dieťa si neosvojuje iba jazyk, ale tiež špecifické videnie sveta, názory, postoje, presvedčenia, identitu (vedomie vlastného ja, poznanie toho, kto som, aké sú moje vlastnosti, aká je moja osobnosť, je to uvedomenie si samého seba). Toto osvojovanie = internalizácia/ interiorizácia.
- 2 hlavné funkcie : 1. jednotlivcom umožňuje stať sa plnohodnotnými členmi spoločnosti;
2. spoločnosti zabezpečuje prežitie.
- sociológia pokladá socializáciu za celoživotný proces, má 2 základné fázy :
 - 1, primárna fáza – v období detstva a dospelovania, prevláda v ňom jednosmerné pôsobenie spoločnosti na socializáciu jednotlivca a viac-menej pasívne prispôsobovanie sa jednotlivca spoločnosti. Ide tu o anticipačnú socializáciu – učenie a osvojovanie si hodnôt, noriem, vzorov správania sa soc. skupiny, učí sa hrať určité soc. role. Hl. cieľom je pripraviť jednotlivca na plnohodnotný život v dospelosti a to vzdelávaním, výchovou. Hl. soc. činiteľmi, ktoré sa podieľajú na socializácii sú rodina, rovesníci, školy.
 - 2, sekundárna fáza – vzájomné pôsobenie spoločnosti a jednotlivcov už symetrickejšie, ľudia sú aktívnejší, prispôsobujú si svoje soc. roly. Hl. soc. činitele sú rodina, pracovné, susedské a priateľské skupiny, organizácie, masmédiá. Môže tu ísť napr. o resocializáciu, ktorá znamená prijatie nových noriem a hodnôt, obyčajne spojených s novým soc. postavením, napr. keď sa stáva rodičom, zamestnancom,...
- rozdiely v socializácii : odlišné soc. postavenie, rasa, soc. - ekonomické skupiny, etnikum, náboženstvo,...
- socializácia zabezpečuje kontinuitu spoločenského vývoja, pretože umožňuje odovzdávanie duchovných a materiálnych hodnôt, ktoré vytvorili predchádzajúce generácie.
- základnými sprostredkovateľmi socializácie sú : rodina, rovesnícka skupina, masmédiá

RODINA ako primárna, neformálna a malá skupina

- soc. skupina osôb, ktoré sú spojené manželskými, pokrvnými alebo adoptívnymi zväzkami. Je pôvodnou a najdôležitejšou soc. skupinou, ktorá je základným článkom soc. štruktúry. Rodina je ekonomickou jednotkou, spája ju spoločne užívaný majetok a zároveň je výchovnou jednotkou, rodičia sú zodpovední za socializáciu a výchovu svojich detí. Funkcie a status rodiny sa v histórii menia.
- funkcie rodiny : reguluje sexuálne správanie ľudí, zabezpečuje reprodukciu spoločnosti, zabezpečuje socializáciu svojich členov, výchovu, poskytuje svojim členom starostlivosť, ochranu, citovú oporu, sprostredkúva soc. zaradenie svojich členov do spoločnosti, je prvotnou ekonomickou jednotkou.
- na začiatku 21. storočia klesá počet uzavretých manželstiev, klesá počet narodených detí, a naopak, rastie počet nezosobášených párov a mladých ľudí, ktorí žijú sami, stúpa rozvodovosť.
- Manželstvo – zväzok, ktorý utvára predpoklady na vznik rodiny.
- podľa usporiadania manželských vzťahov : monogamia, polygamia, skupinové manželstvo

– podľa vzoru autority – moci a prestíže v rodine : patriarchálna, matriarchálna, egalitárna (egalita = rovnosť)

– typy rodiny : úplná (otec, matka, deti) a neúplná (jeden z rodičov)

Výchova v rodine :

1. demokratická, harmonická – má prvky demokratickosti, pochopenia, rodičia stanovujú isté pravidlá hry a deti primerane kontrolujú. Vyžadujú od nich, aby sa správali na intelektuálnej a sociálnej úrovni, ktorá zodpovedá ich veku a schopnostiam. Rodič tak udržuje rovnováhu medzi povinnosťami dieťaťa a jeho rekreačnými aktivitami, spája kontrolu a požiadavky so zrelosťou, starostlivosťou a obojsmernou komunikáciou. Keď sa prijímajú rozhodnutia, rodičia vyžadujú od detí, aby vyjadrili svoje názory a pocity, často im poskytujú vysvetlenie a zdôvodnenie svojich rozhodnutí.

2. autoritárska – pevnosť rozhodnutí rodičov, príkazy, rodičia sú nároční, kontrolujú a presadzujú svoju moc bez ohľadu na zrelosť dieťaťa, bez starostlivosti o obojstrannú komunikáciu. U dieťaťa oceňujú rešpekt k autorite, práci, tradícii, zachovávanie poriadku. Z detí týchto rodičov sa stávajú priemerne schopní, nespoločenský jedinci, chýba im spontánnosť, výkonová motivácia, chlapci majú tendenciu stať sa agresívnejšími.

3. zhovievavá (liberálna) – vyznačuje sa benevolenciou rodičov, rodičia kladú málo požiadaviek, deti majú bezstarostnejší život, chýba im kontrola a soc. zodpovednosť. Rodič dáva dieťaťu veľkú slobodu, skoro vôbec ho neobmedzuje.

4. zanedbávajúca – vyznačuje sa nedbalosťou rodičov o deti, rodičia sa zaoberajú svojimi vlastnými aktivitami a nezaujímajú sa o činnosť svojich detí, málo s deťmi hovoria, neberú ohľad na ich názor

5. nadmerne ochranná výchova – nadmerná starostlivosť rodiča o dieťa, ten všetko robí „ len pre jeho dobro“. Pranie dieťaťa mu je často rozkazom, mnohé úlohy robí rodič za dieťa. Takáto výchova vedie k nesamostatnosti, pohodlnosti. Svoje dominantné postavenie dieťa uplatňuje aj v iných soc. vzťahoch.

6. disharmonická výchova – vyznačuje sa rozporuplnosťou. Rodičovské reakcie sú riadené momentálnymi popudmi a náladami. Neexistujú jednotné kritéria výchovy. Niekedy tolerované správanie je inokedy trestané. Dieťa nevie, čo v tej-ktorej situácii môže očakávať, vyrastá v neistote.

ORGANIZÁCIE

– veľké, sekundárne, formálna skupiny vytvorené na to, aby dosiahli konkrétne spoločenské ciele. Zabezpečujú a koordinujú spoločenské činnosti rôzneho druhu.

– politické, ekonomické, vzdelávacie, zdravotnícke, náboženské,...

– delenie na základe dvoch navzájom spätých kritérií (spôsobu nadobúdania členstva a spôsobu uplatňovania kontroly nad svojimi členmi) :

▲ dobrovoľné organizácie – ľudia sa ich členmi stávajú dobrovoľne, vstupujú do nich, aby v nich uspokojili svoje potreby, za svoje členstvo nedostávajú žiadnu materiálnu či finančnú odmenu. Hl. kontrolným mechanizmom je v nej sebakontrola členov.

▲ donucovacie organizácie – členmi sa ľudia stávajú spravidla proti svojej vôli (väznice, ústavy pre duševne chorých,..). Hl. kontrolným mechanizmom je formálna kontrola opierajúca sa o sankcie.

▲ utilitárne (prospešné, užitočné) organizácie – členstvo ani úplne dobrovoľné, ani úplne vynútené či povinné. Členstvo prináša úžitok. Hl. mechanizmy sú tvorené kombináciou sebakontroly a formálnej a neformálnej kontroly.

KOMUNITA

- skupina ľudí žijúcich a spolupracujúcich na ohraničenom území (susedstvo, mesto dedina). Dôležitá je tu urbanizácia, ktorá má však ekologické a soc. následky.

SOC. STRATIFIKÁCIA

– vnútorné hierarchické usporiadanie spoločnosti, prechádza z generácie na generáciu. Ide o stav, v ktorom členovia spoločnosti nemajú rovnaký prístup k soc. zdrojom (bohatstvu, moci, prestíži). V historickom vývoji spoločnosti sociológovia rozlišujú relatívne uzavreté (minimálna, žiadna mobilita, napr. otrokársky, kastovnícky, stavovský systém) a relatívne otvorené (značná mobilita, napr. triedny systém v moderných priemyselných spoločnostiach s trhovou ekonomikou) stratifikačné systémy.

SOC. MOBILITA – pohyb jednotlivcov i soc. skupín z jednej soc. pozície do druhej v stratifikačnom systéme.

– v triednej stratifikácii → pracovno- profesijné postavenie (vyššie triedy – lekár, právnik, priemyselníci; stredné triedy – malí podnikatelia, učitelia, zdravotná sestra; nižšie stredné triedy – úradníci; kvalifikovaní manuálni robotníci – stolári, kaderničky; čiastočne kvalifikovaní a nekvalifikovaní robotníci – šoféri, stavební a poľnohospodárski robotníci; ostatní).

